

Vzdělávací materiál

INOVACE EVROPSKÝCH PRÁVNÍKŮ S CÍLEM POSILNIT PRÁVA DĚTÍ SE ZDRAVOTNÍM POSTIŽENÍM

Belgie

Bulharsko

**Česká republika
a Slovensko**

Irsko

Litva

Polsko

Rumunsko

Koordinátor

**Projekt spolufiancuje
Evropská unie**

Vzdělávací materiál byl připraven v rámci projektu „Inovace evropských právníků s cílem posilnit práva dětí s postižením“ (JUST/2014/RCHI/AG/PROF/7362), který je realizován za finanční podpory Evropské komise, Generálního ředitelství pro spravedlnost a spotřebitele.

Obsah

A. Přehled: Co jsou lidská práva?	3
B. Hlavní dokumenty	3
C. Klíčová práva	4
1. Právo na začlenění do komunity a život v komunitě	5
2. Právo na vzdělání	7
3. Právo na zdraví.....	8
4. Nebýt podroben zneužívání	9
5. Přístup ke spravedlnosti	9
D. Práva dívek	11
E. Získávání schopností k zastupování dětí	13
F. Práce s traumatem	15
G. Přiměřené a procedurální úpravy	16
H. Prostředky nápravy	20
1. Regionální - evropské mechanismy.....	22
2. Mezinárodní opravné prostředky	23
I. Strategická litigace	26
1. Stanovení celkového cíle a strategie pro zamýšlenou změnu	28
2. Vytvoření litigačního týmu.....	29
3. Vymezení kritérií pro výběr případu	29
4. Plánování a realizace rozhodování při výběru klienta.....	30
5. Vytvoření plánu případu.....	31
6. Posouzení rizik	31
7. Vytvoření plánu podpory klienta.....	32
8. Shromáždění důkazů.....	32
9. Realizace litigace.....	33
10. Implementace rozsudku, včetně advokačních aktivit a navazující litigace.....	33

A. Přehled: Co jsou lidská práva?

Lidská práva jsou základní práva, která náleží všem lidem už jen z toho důvodu, že jsou lidské bytosti. Jde například o právo na osobní svobodu nebo právo na život. Jde o práva univerzální, což znamená, že je mají všichni bez ohledu na jejich národnost, místo pobytu, pohlaví, sexuální orientaci nebo rodovou identitu, rasu a etnicitu, náboženství, jazyk nebo jiný status. Lidé s nálepkou zdravotního postižení nebo duševní poruchy mají všechna lidská práva, a to bez jakékoliv diskriminace.

Lidská práva jsou založena na několika základních principech, včetně principu universality, rovnosti, nediskriminace, a jsou upravena v právních předpisech, včetně mezinárodních úmluv.

B. Hlavní dokumenty

Mezi stěžejní úmluvy o lidských právech řadíme:

- Všeobecnou deklaraci o lidských právech (UDHR)
- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (ICCPR)
- Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (ICESCR)
- Úmluvu OSN o právech osob se zdravotním postižením (CRPD)
- Úmluvu OSN o právech dítěte (CRC)
- Úmluvu OSN o odstranění všech forem diskriminace žen (CEDAW)
- Úmluvu OSN proti mučení a jinému krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestání (CAT)
- Mezinárodní úmluvu o odstranění všech forem rasové diskriminace (ICERD)
- Evropskou úmluvu o lidských právech (ECHR)
- Evropskou úmluvu o zabránění mučení a nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestání (ECPT)
- Listinu základních práv Evropské unie
- Evropskou sociální chartu

Tyto dokumenty obsahují katalogy lidských práv, které garantují. Rovněž formulují závazky pro státy (myšleno vlády, parlamenty a justici v každé zemi, která danou úmluvu ratifikovala), kterými jsou: závazek **respektovat**, **chránit**, **plnit** a **podporovat** lidská práva.

V závislosti na ratifikaci, jako i na konkrétním systému v dané zemi (tzv. monistický nebo dualistický systém), mohou být práva upravená v těchto úmluvách, jakož i jiné mezinárodněprávní dokumenty, přímo aplikovatelné v rámci vnitrostátního práva. Nadto většina národních ústav rovněž obsahuje ustanovení garantující lidská práva.

Úmluva OSN o právech dítěte (CRC) a Úmluva OSN o právech osob se zdravotním postižením (CRPD) jsou dvě klíčové mezinárodní úmluvy, které garantují práva dětí se zdravotním postižením. CRC, která byla přijata v roce 1989, stanoví občanská, politická, hospodářská, sociální a kulturní práva dětí.¹ Tato práva mají všechny děti, bez ohledu na to, kde a kdo jsou. Podle CRC, což je mimochodem nejratifikovanější mezinárodní úmluva na planetě (nebyla ratifikována pouze ze strany USA a Somálska), jsou děti považované za nositele, subjekty práv a nikoliv pouze za objekty péče.² Článek 23 CRC konkrétně upravuje práva dětí se zdravotním postižením. Výbor OSN pro práva dítěte je složený z 18

¹ Všechny členské státy Evropské unie ratifikovaly CRC.

² Viz <http://www.unicef.org.uk/UNICEFs-Work/UN-Convention/>

nezávislých expertů a monitoruje implementaci CRC. Výbor posuzuje zprávy podané státem a rovněž působí jako tzv. kvazi-soudní orgán, kdy posuzuje i individuální stížnosti na porušení práv upravených v CRC.

CRPD, nejnovější úmluva OSN o lidských právech, byla Českou republikou ratifikována v roce 2010. Představuje paradigmatickou změnu, přechod od tzv. medicínského modelu zdravotního postižení, který chápe lidi s postižením jako objekty (péče, ochrany, charity a někdy i lítosti a strachu), k tzv. sociálnímu modelu postižení, zdůrazňujícímu, že každý člověk s postižením je subjektem plného spektra lidských práv na rovném základě s ostatními. Konkrétním příkladem paradigmatické změny je právo na život v komunitě.³ CRPD odkazuje na CRC a na práva dětí v preambuli, odst. r), v článku 3 písm. h), článku 4 odst. 3, článku 6 a 7. Obdobně jako v případě CRC, i na základě CRPD byl vytvořen monitorovací výbor, konkrétně Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením. Tento Výbor posuzuje zprávy podané státy, které jsou smluvními stranami úmluvy (alternativní zprávy podané neziskovými organizacemi) a rovněž hodnotí individuální stížnosti a slouží tedy i jako tzv. kvazi-soudní orgán.

Ostatní relevantní mezinárodní dokumenty jsou:

- i. Směrnice EU (2012/29/EU), kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu.⁴ Směrnice stanoví, kdo je obětí trestného činu, zajišťuje, že s oběťmi je zacházeno s respektem a že je jim zajištěna náležitá ochrana, podpora a přístup ke spravedlnosti.
- ii. Pokyny Výboru Ministrů Rady Evropy o justici vstřícné k dětem⁵, které napomáhají státům vytvořit soudní systém ve všech řízeních, včetně civilního, správního a trestního, který by zohledňoval specifické potřeby dětí a zajišťoval jejich efektivní a dostatečný přístup ke spravedlnosti.
- iii. Návrh standardů k integrovanému systému ochrany dětí od Evropské komise (DG Spravedlnost)⁶, které budou upravovat standardy pro systémy nabízející ochranu a odezvu, péči a management při ochraně dětí před násilím.

C. Klíčová práva

Děti se zdravotním postižením čelí dvojnásobné zranitelnosti z důvodu svého věku a zdravotnímu postižení. Jejich situace spadá jak do rámce práv dětí, tak práv osob se zdravotním postižením. Mezisektorová (nebo vícenásobná) diskriminace je zvláštní fenomén v teorii lidských práv a představuje přístup, kdy se různé kategorie identit mohou u jednoho člověka překrývat a existovat vedle sebe, a to způsobem, který vytváří kvalitativně odlišnou zkušenost při srovnání s jednotlivou individuální charakteristikou. V praxi lze mluvit např. o dítěti s postižením, které bude mít jinou zkušenost než dítě bez zdravotního postižení nebo dospělá osoba s postižením a jeho zkušenost nelze jednoduše označit jako kombinaci oněch dvou. Zkušenosti dětí se zdravotním postižením jsou unikátní a z toho důvodu více komplexní, než pouhý součet dvou identit. Dětem, jakož i jiným osobám se zdravotním postižením, svědčí všechna práva vyplývající nikoliv pouze ze CRC a CRPD, ale i ostatních mezinárodních a národních lidskoprávních dokumentů. CRC a CRPD lze ale chápat jako *lex specialis* k těmto dokumentům.

³ Viz tzv. ITHACA Toolkit, dokument dostupný zde: https://www.thl.fi/documents/189940/1878598/2.4_Ithaca_Toolkit_English.pdf/bbd4594f-a221-48be-822a-9c5fac8434545

⁴ http://ec.europa.eu/justice/criminal/victims/index_en.htm

⁵ <http://www.coe.int/en/web/children/child-friendly-justice>

⁶ http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/rights-child/protection-systems/index_en.htm

Mezi klíčová práva, o kterých bude v rámci tohoto tréninku pojednáno patří:

1. Právo na začlenění do komunity a život v komunitě
2. Vzdělání
3. Zdraví
4. Nebýt podroben zneužívání
5. Přístup ke spravedlnosti

Všechna tato práva jsou vzájemně propojena průřezovým principem **nediskriminace**. Prvním bodem je uznání rovnosti před zákonem a toho, že všechny lidské bytosti mají právo na plné užívání všech lidských práv a základních svobod bez rozdílu.

Princip nediskriminace je upraven v článku 5 CRPD, který zakazuje diskriminaci na základě zdravotního postižení. To znamená "jakékoli činění rozdílu, vyloučení nebo omezení provedené na základě zdravotního postižení, jehož cílem nebo důsledkem je narušit nebo zrušit uznání, užívání nebo uplatnění, na rovnoprávném základě s ostatními, všech lidských práv a základních svobod ... Zahrnuje všechny formy diskriminace, včetně odepření přiměřené úpravy (viz Definice, článek 2).

V této souvislosti je potřebné si uvědomit, že diskriminující osoba nebo subjekt nemusí mít úmysl diskriminovat, postačí, že důsledek jejich kroků nebo politik dostává člověka se zdravotním postižením do znevýhodněné situace. Za diskriminaci se označuje i nepřijetí tzv. přiměřených úprav, kterými jsou "nezbytné a odpovídající změny a úpravy, které nepředstavují nepřiměřené nebo nadměrné zatížení, a které jsou prováděny, pokud to konkrétní případ vyžaduje, s cílem zaručit osobám se zdravotním postižením uplatnění nebo užívání všech lidských práv a základních svobod na rovnoprávném základě s ostatními".

Článek 2 CRC rovněž zakazuje všechny formy diskriminace z důvodu "rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního, etnického nebo sociálního původu, majetku, tělesné nebo duševní nezpůsobilosti, rodu a jiného postavení dítěte nebo jeho rodičů nebo zákonných zástupců." Článek 14 a Protokol 12 Evropské úmluvy o lidských právech rovněž zakazují diskriminaci, stejně jako článek 21 Listiny základních práv EU.

Lidé se zdravotním postižením nečelí pouze diskriminaci založené na jejich skutečném nebo domnělém postižení. CRPD v tomto ohledu uznává, že jsou vystaveni "mnohonásobným a závažným formám diskriminace na základě rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního, etnického, domorodého nebo sociálního původu, majetku, rodu, věku nebo jiného postavení". Půjde o situace, které zahrnují diskriminaci dětí se zdravotním postižením, které jsou zároveň Romského původu, LGBTI, židovského nebo muslimského vyznání, imigranti, apod.

Níže představíme pět základní práv, přičemž se zaměříme na povahu daného práva, z jakých pramenů mezinárodního práva lidských práv vychází a jaké specifika z něj lze dovodit.

1. Právo na začlenění do komunity a život v komunitě

Povaha práva

Každé dítě má právo na život se svojí rodinou anebo v rodinném prostředí, a na podporu žít v bezpečné a inkluzivní komunitě.

Mezinárodní standardy

Článek 19 CRPD upravuje “právo všech osob se zdravotním postižením žít v rámci společnosti, s možnostmi volby na rovnoprávném základě s ostatními”. Toto právo zahrnuje volbu kde a s kým bude člověk žít, jakož i právo na podporu a přístup k veřejným službám. Článek 23 CRC je starší a jeho znění není tak konkrétní. Toto ustanovení stanoví, že děti se zdravotním postižením mají “požívat plného a řádného života v podmínkách zabezpečujících důstojnost, podporujících sebedůvěru a umožňujících aktivní účast dítěte ve společnosti”.

Součástí tohoto práva je předpoklad, že děti by měly vyrůstat ve své biologické rodině anebo, není-li to možné, v rodinném prostředí. Článek 23 CRPD upravuje povinnost zajistit “aby dítě nebylo odděleno od svých rodičů proti jejich vůli vyjma případů, kdy příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí a v souladu s platným právem a v příslušném řízení rozhodnou, že takové oddělení je potřebné v nejlepším zájmu dítěte. Dítě nesmí být za žádných okolností odděleno od rodičů z důvodu jeho zdravotního postižení nebo zdravotního postižení jednoho či obou rodičů”. Podle článku 9 CRC státy “zabezpečí, aby dítě nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí a v souladu s platným právem a v příslušném řízení určí, že takové oddělení je potřebné v zájmu dítěte”.

Evropská úmluva o lidských právech rovněž v článku 8 upravuje právo na soukromý a rodinný život, domov a korespondenci. Právo na osobní svobodu je upraveno v článku 5 a stanoví, že nelze někoho arbitrárně zbavit osobní svobody. Důležitým rozhodnutím je rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci Stanev proti Bulharsku (2012), ve kterém ESLP uvedl, že opatrovník nesmí svolit k umístění člověka s duševním postižením do zařízení sociálních služeb proti jeho vůli, protože jde o nezákonné zbavení osobní svobody a bránění v přístupu ke spravedlnosti. Tento případ může být relevantní pro situaci dětí s postižením, které mají stejně jako dospělý omezení ve svéprávnosti zástupce, a nemůžou činit právně relevantní samostatná rozhodnutí.

Věděli jste?

Výše uvedená práva jsou porušena, když děti se zdravotním postižením a jejich rodiny nedostanou takovou podporu, která by jim umožnila žít v komunitě. Posuďte případ Davida, Štěpána a Miroslava, třech chlapců s autismem a mentálním postižením.⁷ Jak postupně byli starší a starší, jejich rodiny přestávaly zvládat péči bez pomoci a tak o pomoc žádali kraj. Konkrétně chtěli, aby kraj pomohl místnímu poskytovateli sociálních služeb, který plánoval postavit malou pobytovou službu pro tyto chlapce s velmi specifickými potřebami. Žádost o podporu byla ze strany kraje odmítnuta, a ten namísto toho použil peníze na přestavbu pavilonu ve velkém ústavu. Rodiny se proto obrátily na soud.

Krajský soud nejdříve odmítl žalobu s tím, že nikdo nemá právo na poskytování sociálních služeb, které by bylo možno soudně vymoci. Nejvyšší správní soud však toto rozhodnutí zrušil s konstatováním, že děti s postižením takové právo mají a můžou se o něho i brát před soudem.

⁷ MDAC, Czech Supreme Court enforces legal right for children with disabilities to live in the community. Dostupné zde: <http://www.mdac.org/en/news/czech-supreme-court-enforces-legal-right-children-disabilities-live-community>

2. Právo na vzdělání

Povaha práva

Bez ohledu na zdravotní postižení má každé dítě právo na vzdělávání v inkluzivním vzdělávacím prostředí.

Mezinárodní standardy

Článek 24 CRPD stanoví, že vzdělávání by mělo být zacíleno na “plný rozvoj lidského potenciálu a smyslu pro vlastní důstojnost a uvědomění si vlastní hodnoty, stejně jako na posilování úcty k lidským právům, základním svobodám a lidské různorodosti” (článek 24 odst. 1, písm. a)), a “rozvoj osobnosti, nadání a kreativity osob se zdravotním postižením, jakož i jejich duševních a tělesných schopností, v co největší možné míře” (článek 24 odst. 1, písm. b)). Nad rámec problematiky zdravotního postižení CRPD rovněž propojuje vzdělávání se zapojením ve svobodné společnosti (článek 24 odst. 1, písm. c)).

Pro implementaci těchto cílů musí vlády za prvé “uznat právo osob se zdravotním postižením na vzdělání”. Sloveso “uznat” znamená, že vlády musí přijmout legislativní změny tak, aby právo upravovalo, že každý člověk se zdravotním postižením má “na rovnoprávném základě s ostatními přístup k inkluzivnímu, kvalitnímu a bezplatnému základnímu vzdělávání a střednímu vzdělávání v místě, kde žijí” (článek 24 odst. 2, písm. b)). Právní řád by rovněž měl obsahovat ustanovení, které by zakazovalo vylučovat lidi se zdravotním postižením z inkluzivního vzdělávání (článek 24 odst. 2, písm. a)). Tato ustanovení jsou vybudována na právu na vzdělání podle článku 28 CRC, úmluvy, která byla přijata 17 let před CRPD. Právo na vzdělání rovněž upravuje článek 2 Protokolu č. 1 Evropské úmluvy o lidských právech.

Je potřebné upozornit na to, že CRPD vyžaduje ukončení umístování dětí s postižením do segregovaného vzdělávacího prostředí, včetně speciálních škol. Namísto toho formuluje závazek států poskytnout individualizovanou podporu a zajistit přiměřené úpravy (články 24 odst. 2 písm. c) a d), a e)) dětem se zdravotním postižením tak, aby mohly být plně začleněny do hlavního vzdělávacího proudu.

V srpnu 2016 přijal Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením Všeobecný komentář č. 4 k inkluzivnímu vzdělávání. Všeobecné komentáře jsou autoritativní interpretací konkrétních ustanovení mezinárodních úmluv a komentář k inkluzivnímu vzdělávání nabízí detailní popis toho, co se od států očekává ve vztahu k zajištění inkluzivního vzdělávání pro všechny.⁸

Věděli jste?

Vzdělání je chápáno jako hospodářské, sociální a kulturní právo. Toto právo musí být implementováno postupně v čase, mluvíme o tzv. “progresivní realizaci” (článek 4 odst. 2 CRPD). To znamená, že tento rok musí být inkluzivní vzdělávání zajištěno pro více dětí, než tomu bylo v roce minulém a příští rok bychom měli opět očekávat lepší výsledky. Zároveň diskriminace na základě zdravotního postižení (stejně jako z jakéhokoliv jiného důvodu), nepodléhá progresivní realizaci, ale realizaci okamžité. Tak například, pokud dítě se zdravotním postižením potřebuje asistenta pedagoga aby mohlo být vzděláváno v běžné škole, ale jeho žádost je zamítnuta, protože škola argumentuje, že nemá dost peněz (zdrojů), může se jednat o nezajištění přiměřených úprav a porušení principu

⁸ Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením, všeobecný komentář č. 4, Doc CRPD/C/GC/4. Dostupný zde: <http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRPD/GC/RighttoEducation/CRPD-C-GC-4.doc>

nediskriminace. Právník tak celkem snadno použije mezinárodní právo lidských práv a pokusí se přesvědčit soud, aby konstatoval porušení a případně nařídil okamžité zajištění úprav vedoucích k okamžité implementaci práva dítěte nebýt diskriminováno, a to i když se při právu na vzdělání pohybujeme v oblasti sociálních práv, které jsou realizované progresivně.

3. Právo na zdraví

Povaha práva

Děti se zdravotním postižením mají právo na rovný přístup ke zdravotní péči stejně jako ostatní děti. Mají rovněž právo na habilitační a rehabilitační služby pro svoje specifické potřeby.

Mezinárodní standardy

Děti se zdravotním postižením mají „právo na dosažení nejvyšší možné úrovně zdraví bez diskriminace na základě zdravotního postižení“ (článek 25 CRPD), a to i práva na poskytování zdravotních služeb, včetně „včasné detekce a intervence“, jako i služeb určených „k minimalizaci nebo prevenci dalšího zdravotního postižení“ (článek 25 písm. b) CRPD). Zdravotní péče by měla být poskytována v blízkosti bydliště, včetně venkovských oblastí (článek 25 písm. c) a lidem se zdravotním postižením by měly státy poskytovat „stejnou nabídku, kvalitu a standard bezplatné nebo dostupné zdravotní péče a programů, které jsou poskytovány ostatním, včetně péče v oblasti sexuální a reprodukční medicíny a obecných programů v oblasti veřejného zdraví (článek 25 písm. a) CRPD).

CRPD rovněž upravuje rehabilitaci, kdy stanoví, že vlády „přijmou účinná a vhodná opatření, mimo jiné prostřednictvím vzájemné podpory osob v rovnocenné situaci, aby umožnily osobám se zdravotním postižením dosáhnout a udržet si co nejvyšší úroveň samostatnosti, uplatnit v plné míře tělesné, duševní, sociální a profesní schopnosti a dosáhnout plného začlenění a zapojení do všech aspektů života společnosti“ (článek 26 CRPD), přičemž je potřebné, aby „začínaly pokud možno co nejdříve a byly založeny na multidisciplinárním posouzení individuálních potřeb a předností“ (článek 26 písm. a) CRPD). Tyto služby by měly podporovat „zapojení a začlenění do společnosti a všech oblastí jejího života, byly dobrovolné a dostupné pro osoby se zdravotním postižením co nejbližší místu jejich bydliště, a to včetně venkovských oblastí“ (článek 26 odst. 1, písm. b) CRPD). Důležité je, že zdravotní péče musí být dětem poskytována na základě „svobodného a informovaného souhlasu“ (článek 25 písm. d) CRPD), a to odpovídající „jejich věku a zralosti“ (článek 7 odst. 3 CRPD).

CRC rovněž upravuje právo dětí na zdraví, a to v článku 24, ve kterém ukládá státům závazek „aby žádné dítě nebylo zbaveno svého práva na přístup k zdravotnickým službám“. Listina základních práv EU stanoví, že „každý má právo na přístup k preventivní zdravotní péči a na obdržení lékařské péče za podmínek stanovených vnitrostátními právními předpisy a zvyklostmi. Při vymezování a provádění všech politik a činností Unie je zajištěn vysoký stupeň ochrany lidského zdraví.“ (článek 35).

I když Evropská úmluva o lidských právech výslovně právo na zdraví neupravuje, soudní praxe dovodila, že toto právo může nepřímou vyplývat z článků 3 a 8, a to ve spojení s článkem 14.⁹

⁹ Viz, například: 'Health Factsheet', European Court of Human Rights, August 2016, dostupný zde: http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Health_ENG.pdf

Věděli jste?

Právo na zdraví by mělo být odlišováno od práva být zdraví. V mezinárodním právu lidských práv neexistuje žádná garance být a zůstat zdraví. V tomto duchu Světová zdravotnická organizace uvedla, že „právo na nejvyšší dosažitelný standard zdraví“ vyžaduje řadu sociálních kritérií, která přispívají k zdraví všech lidí, včetně dostupnosti zdravotních služeb, bezpečných pracovních podmínek, adekvátního bydlení a jídla. Dosažení práva na zdraví je úzce spojeno s dalšími lidskými právy, včetně práva na jídlo, bydlení, práci, vzdělávání, nediskriminaci, přístup k informacím a účasti na chodu společnosti.

4. Nebýt podroben zneužívání

Povaha práva

Mezinárodní právo lidských práv stanovuje absolutní zákaz mučení, nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestání. Tento absolutní zákaz znamená, že zatímco některá práva lze v určitých situacích derogovat – např. v případě vojenského konfliktu – mučení, nelidské a ponižující zacházení nelze nikdy ospravedlnit, a to za žádných okolností. Navíc každý člověk se zdravotním postižením by měl být chráněn proti všem formám zneužívání a násilí.

Mezinárodní standardy

Zákaz mučení nebo krutého, nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestání upravuje článek 3 Evropské úmluvy o lidských právech, článek 4 Listiny základních práv EU a řada úmluv OSN, včetně článku 15 CRPD. Při naplnění svého závazku chránit „osoby se zdravotním postižením, doma i mimo domov, před všemi formami vykořisťování, násilí a zneužívání, a to i s ohledem na jejich genderový aspekt“, musí vláda přijmout „veškerá příslušná legislativní, administrativní, sociální, vzdělávací a jiná opatření“ (článek 16 CPRD). CRPD rovněž stanoví, že lidé se zdravotním postižením mají právo na respekt k jejich fyzické a psychické integritě na rovném základě s ostatními. CRC konkretizuje, že děti musí být chráněny před zneužíváním, přičemž očekává od vlád, že učiní „všechna potřebná zákonodárná, správní, sociální a výchovná opatření k ochraně dětí před jakýmkoli tělesným či duševním násilím, urážením nebo zneužíváním, včetně sexuálního zneužívání, zanedbáváním nebo nedbalým zacházením, trýzněním nebo vykořisťováním během doby, kdy jsou v péči jednoho nebo obou rodičů, zákonných zástupců nebo jakýchkoli osob starajících se o dítě“ (článek 19 CRC), a „chránit dítě před všemi formami sexuálního vykořisťování a sexuálního zneužívání“ (článek 34 CRC).

Věděli jste?

Evropský soud pro lidská práva ve věci *Blokhin proti Rusku* posuzoval případ 12 letého chlapce s ADHD a problémy s měchýřem, který byl zatčen pro domnělé vydírání 9 letého souseda. Byl umístěn do zařízení, kde byl zadržován ve velké prázdné místnosti bez nábytku a ložnici sdílel se sedmi dalšími chlapci. Musel často na toaletu, ale když požádal o povolení použít WC, musel uklízet a počkat až ostatní děti budou potřebovat. Jeho zdravotní stav se zhoršil natolik, že po propuštění musel strávit tři týdny v nemocnici. Evropský soud pro lidská práva konstatoval porušení článku 3 Evropské úmluvy o lidských právech.

5. Přístup ke spravedlnosti

Povaha práva

Každý má právo na nápravu v případě, že byla jeho lidská práva porušena. Každý má právo na spravedlivý proces, je-li obviněn z trestného činu a má právo i na spravedlivé zacházení stal-li se obětí nebo svědkem trestného činu. Konkrétně mají děti právo být slyšeny a vyjádřit svůj názor během řízení.

Mezinárodní standardy

Právo na přístup ke spravedlnosti upravuje několik dokumentů, včetně článku 13 CRPD, které stanoví, že toto právo by mělo být „efektivní“ a nikoliv pouze teoreticky dostupné. Je povinností státu zajistit přístup ke spravedlnosti prostřednictvím „procedurálních a věku odpovídajících úprav, s cílem usnadnit jim účinné plnění jejich role jako přímých nebo nepřímých účastníků a svědků při všech soudních řízeních, a to i ve fázi vyšetřování a předběžného řízení.“ I když neexistuje judikatura k tomu, co to znamená „přímý a nepřímý účastník“, za přímé účastníky lze označit žalobce a svědky, za nepřímé právníky a soudce.

Justiční systémy často ignorují hlas dětí, a to i přesto, že článek 12 CRC upravuje právo každého dítěte být slyšeno. Toto ustanovení formuluje právo dítěte na možnost „aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo anebo prostřednictvím zástupce nebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství“.

Dalším důležitým právem je právo na spravedlivý proces. Jde o klasické občanské a politické právo, které je kromě jiných dokumentů garantováno v článku 14 ICCPR a článku 6 Evropské úmluvy o lidských právech. CRC doplnila specifické práva dětí v článku 40, konkrétně pak, že je nutné zachovat anonymitu nezletilého pachatele ve všech stadiích trestního řízení. Navíc rozhodovací praxe Evropského soudu pro lidská práva označila nezávislé právní zastoupení za klíčový prvek pro zajištění přístupu ke spravedlnosti.¹⁰

Ve vztahu k přístupnosti Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením uvedl, že „nelze mluvit o efektivním přístupu ke spravedlnosti pokud [...] služby, informace a komunikace nejsou přístupné lidem se zdravotním postižením (článek 13). Bezpečné domy, podpůrné služby a řízení musí být všechny přístupné proto, aby byla zajištěna efektivní a smysluplná ochrana před násilím, zneužíváním a vykořisťováním osob se zdravotním postižením, zejména žen a dětí (článek 16).“¹¹ Článek 13 odst. 1 CRPD vyžaduje, aby vlády učinily kroky vedoucí k zajištění efektivního přístupu ke spravedlnosti, a to také „prostřednictvím procedurálních a věku odpovídajících úprav“. Přiměřené úpravy jsou diskutovány níže (část G, v rámci principu nediskriminace). Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením uvedl, že úpravy musí být učiněny poté, co jsou úřady uvědomeny, že člověk se zdravotním postižením potřebuje určité přizpůsobení, aby mohl užívat svoje práva na rovném základě s ostatními.¹² Je tedy potřebné učinit individuální zhodnocení, a to okamžitě když dítě přijde do kontaktu s justičním systémem. Potencionální přiměřené úpravy mohou zahrnovat:

- Výslechové místnosti přátelské dětem;
- Proces dokazování prostřednictvím videa;
- Poskytnutí vody a krátkých přestávek;
- Umožnit dítěti komunikovat za asistence podporující osoby/prostředníka;

¹⁰ Viz. například Center of Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania.

¹¹ Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením, všeobecný komentář č. 9, dostupné zde: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/033/13/PDF/G1403313.pdf?OpenElement>

¹² Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením, všeobecný komentář č. 2, odst. 26, dostupný zde: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/033/13/PDF/G1403313.pdf?OpenElement>.

- Používat znakový jazyk, augmentativní a alternativní formy komunikace;
- Vyslychat dítě ve známém a pohodlném prostředí; a/nebo
- Umožnit důvěryhodné osobě doprovázet dítě při řízení.

Je potřebné vybalancovat práva obětí s právy obviněných osob. Směrnice EU o právech obětí¹³, Pokyny Výboru Ministrů Rady Evropy k justici vstřícné k dětem¹⁴, jakož i návrh standardů k integrovanému systému ochrany dětí od Evropské komise stanoví standardy ochrany dětí v pozici obětí a svědků¹⁵. Ochrana zranitelných obětí je odlišná ve srovnání s ochranou zranitelných obviněných.¹⁶

D. Práva dívek

Dívky se zdravotním postižením mohou častěji čelit dodatečným nebo zvýšeným překážkám kvůli propojení nerovného zacházení založeného na věku, zdravotním postižení a pohlaví.¹⁷ Evropská agentura pro lidská práva (FRA) zjistila, že ženy s postižením zdaleka častěji zažívají fyzické a psychické násilí ve srovnání se ženami bez zdravotního postižení.¹⁸ Téměř polovina všech žen napříč EU, která prožila alespoň jeden incident fyzického nebo psychického násilí v dětství měla zdravotní postižení.¹⁹

OSN zdůraznila, že "zvláštní důraz je potřeba klást na dívky (včetně malých děvčat a adolescentních dívek, tam kde je to nutné), protože čelí specifickým překážkám v přístupu ke spravedlnosti. Často nemají sociální způsobilosti nebo i svéprávnost, aby mohly činit rozhodnutí o svém životě v oblastech týkajících se vzdělávání, zdraví a sexuálních a reprodukčních práv. Mohou být nuceny vstupovat do manželství nebo podrobeny zraňujícím praktikám a různým formám násilí.²⁰ Podle CEDAW je klíčovou povinností států bojovat s domácím a sexuálním násilím. Rovněž Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí (tzv. Istanbulská úmluva) zdůrazňuje závazek států plně řešit násilí vůči ženám a dívkám, včetně prevence, ochrany a trestního stíhání.²¹ Článek 39 se týká problematiky potratů a sterilizace.

1. Trestní stíhání zneužívání

Reprezentativní případ: Trestní stíhání nevlastního otce pro znásilnění jeho 13 leté nevlastní dcery, která měla vážné mentální postižení a problémy komunikovat. Stěžovala si matce, že jí ukazoval na počítači sexuální scény a znásilnil ji. Stopy jeho semene byly nalezeny na jejím spodním prádle a analýza počítače prokázala, že navštěvoval pornografické stránky. Nevlastní otec dívky se bránil, že ke skutku

¹³ http://ec.europa.eu/justice/criminal/victims/index_en.htm

¹⁴ <http://www.coe.int/en/web/children/child-friendly-justice>

¹⁵ http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/rights-child/protection-systems/index_en.htm

¹⁶ Viz Suzan Van Der Aa, "Variable Vulnerabilities? Comparing the Rights of Adult Vulnerable Suspects and Vulnerable Victims under EU law." *New Journal of European Criminal Law*, Vol. 7, Issue 1, 2016.

¹⁷ Viz CPRD návrh všeobecného komentáře k právům žen se zdravotním postižením, dostupné zde: <http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRPD/GC/Women/CRPD.C.14.R.1-ENG.doc>

¹⁸ Viz FRA, "Violence against Women: an EU survey" 2014, dostupné zde:

http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf

¹⁹ MDAC, Violence against Girls and Women with Disabilities, 8 března 2014, dostupné zde:

<http://www.mdac.org/en/news/violence-against-girls-and-women-disabilities>

²⁰ CEDAW General Recommendation on Women's Access to Justice, 23 července 2015, CEDAW/C/GC/33 (odst. 24), dostupné zde:

http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/CEDAW_C_GC_33_7767_E.pdf

²¹ Viz Istanbulská úmluva, informace dostupné v češtině zde:

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680464e6f>

nikdy nedošlo, jeho spodní prádlo mohlo být ve špinavém prádle společně s jejím a že mohla náhodou otevřít pornografické stránky, když si prohlížela internet. Státní zástupce tak stavěl zejména na výpovědi dívky. Ta svědčila na videozáznam a následně byla dotazována více jak 5 dnů, vždy po 30 minutových intervalech přes živý přenos s asistencí prostředníka, který byl expert na komunikaci.

- Trestní stíhání těchto případů je zásadní, ale jsou závislé na důkazech. Proto je velmi důležité pro právní profesionály a další experty pracující s dětmi s mentálním postižením komunikovat způsoby, které napomůžou tomu, že důkaz výpovědi bude co možná nejvíce důvěryhodný.
- Jak i tento případ dokumentuje, bylo úkolem právníků a soudu přizpůsobit procesní prostředí, nikoliv děvčete se zdravotním postižením.

2. Nucená sterilizace

Systematické předsudky a diskriminace žen a dívek s postižením vedou k rozšířenému porušení jejich práva rozhodovat o svém těle, prožít si sexuální zkušenost, mít sexuální vztah a založit si rodinu.

Existují i ženy a dívky s postižením, kterým je toto znemožněno na základě pokračující praxe nucené/nedobrovolné sterilizace.

Nucená sterilizace - je sterilizace, při které chybí svobodný a informovaný souhlas dotčeného člověka - zahrnuje i situace, kdy byl k sterilizaci dán souhlas třetí osobou bez svolení dotčené osoby a představuje akt násilí, formu sociální kontroly a jasné porušení zákazu špatného zacházení.²²

Nucenou sterilizaci žen a dívek s postižením chápe mezinárodní společenství jako zraňující praxi založenou na tradici, kultuře, náboženství nebo pověrách. Pachatelé jenom zřídka nesou za své jednání odpovědnost a ženy a dívky s postižením, které si tímto násilným prožitkem prošly, se jenom málokdy, jestli někdy vůbec, dočkají spravedlnosti. Vlády neuznávají tyto rozšířené praktiky, nevyslovují politování ani nenabízí odškodnění dotčeným ženám a dívkám.²³

Praxe nucené sterilizace je sama o sobě součástí širšího kontextu porušování reprodukčních práv žen a dívek se zdravotním postižením, který rovněž zahrnuje systematickou nepřístupnost dostatečných kontrol ve vztahu k reprodukčnímu a sexuálnímu zdraví, nucené užívání antikoncepce a/nebo omezený výběr antikoncepce, zaměření na potlačování menstruace, špatný management těhotenství a porodu, selektivní nebo nucený potrat a znemožnění být rodičem.²⁴

Tyto praktiky jsou odůvodňovány tradičními sociálními postoji, které nadále charakterizují zdravotní postižení jako osobní tragédii, jako zátěž a/nebo jako čistě medicínskou otázku.

²² Human Rights Watch, Sterilization of Women and Girls with Disabilities: A Briefing Paper and the references contained therein, listopad 2011. Dostupné zde: <https://www.hrw.org/news/2011/11/10/sterilization-women-and-girls-disabilities>.

²³ Women with Disabilities Australia (WWDA), Dehumanised: The forced sterilisation of women and girls with disabilities in Australia, s. 8. Dostupné zde: http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CAT/Shared%20Documents/AUS/INT_CAT_NGO_AUS_18673_E.pdf

²⁴ Ibid., s. 10.

E. Získávání schopností k zastupování dětí²⁵

I. Práce s dětmi

Budování důvěry a vztahu: Pro úspěch je stěžejní důvěra a vztah mezi dítětem a jeho právním zástupcem. Důkazy nasvědčují, že děti komunikují nejlépe s tím, komu důvěřují a s kým mají dobrý vztah. Pro vznik takového vztahu:

- 1) Prolomte ledy a zajistěte, že dítě se cítí komfortně. Začněte s neutrálními tématy konverzace, např. jak dítě dorazilo nebo o počasí.
- 2) Dávejte si pozor na řeč těla. Vaše neverbální signály musí odpovídat verbálnímu projevu. Mějte otevřený postoj a vítající, uklidňující úsměv. Můžete si s dítětem i hrát.
- 3) Vybudujte si efektivní naslouchací schopnosti. Je podstatné vyvinout dobré naslouchací schopnosti, jinak jsou v komunikaci problémy. Procvičujte si aktivní naslouchání - sumarizujte nebo opakujte po dítěti, co si myslíte, že svým projevem myslelo. Tento formát dítěti umožní opravit Vás v případě, že jste mu neporozuměli.
- 4) Pracujte na získání důvěry, když jste od dítěte odloučeni. Je důležité zůstat s dítětem v kontaktu. Dejte dítěti svou fotku a kontaktní údaje.

Efektivní komunikace: Předtím, než začnete mluvit s dítětem, ujistěte se že máte jeho pozornost. Zjistěte, jak by dítě chtělo, aby jste jej oslovovali a jak by chtělo oslovovat vás (křestní jméno je vždy nejjednodušší). Mluvte jednoduše, nepoužívejte žargon a odborná právní slova. Mluvte v krátkých větách tak, aby jedna věta obsahoval jednu informaci. Ukažte dítěti, že máte o něj zájem, že jde o víc než pouze o práci.²⁶ Spíše požádejte dítě, aby vám řeklo čemu porozumělo, než by jste se ptali "rozumíš tomu"? Dbejte na to, aby všechny dokumenty byly v lehce srozumitelném formátu.

V průběhu řízení pamatujte na to, že by jste měli mít čas dítěti vysvětlit co se stane v jednotlivých fázích. Umožněte dítěti promyslet si odpověď, dejte mu prostor, aby zvážilo svoji reakci. Nabídněte mu podporu při čtení a porozumění dokumentů před soudem. Umožněte dítěti, aby sedělo vedle svého právního zástupce, pečující osoby nebo člena rodiny a zajistěte, aby dítě dobře slyšelo co se odehrává.

II. Zastupování dětí s mentálním postižením²⁷

Efektivní komunikace, důvěra a vztah: Pro navázání efektivní komunikace prolomte prvotní napětí např. neverbálními aktivitami nebo hrami (s míčem, stavění kostek), kreslením nebo čtením s dítětem. Identifikujte komunikační bariéry a uvědomte si, jakou specifickou podporu a úpravy bude potřebné udělat, aby bylo možné se s dítětem dorozumět a komunikaci podpořit. Mějte na paměti, že možná budete potřebovat vytvořit efektivní, unikátní způsob komunikace a naslouchání s konkrétním dítětem. Může pomoci používání časových rámců, obrázků a příkladů, kterým dítě rozumí.

²⁵ Viz "Skills Training", Access to Justice for Children with Mental Disabilities, dostupný zde: <http://mdac.org/A2J-training-site/skills-training>

²⁶ Save the Children, "See Me, Hear Me: A guide to using the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities to promote the rights of children s. 89. Dostupné zde: http://www.savethechildren.org.uk/sites/default/files/docs/See_Me_Hear_Me_internals_final_1.pdf.

²⁷ K dalším informacím o komunikaci s dětmi s duševním postižením, zejména s autismem, viz Ruth Marchant, "Double Jeopardy? Child Witnesses with Autism, 2012, dostupné zde: <http://www.triangle.org.uk/files/2015-12/double-jeopardy-child-witnesses-with-autism-ruth-marchant-june-2012.pdf>

Akceptujte, že mohou nastat okamžiky ticha a že dítě může vyjadřovat své pocity, neignorujte vyjádřené pocity. Mějte častější přestávky, protože děti s problémy v komunikaci se snadněji unaví. Udržte si vztah, který byl vybudován i po dobu, kdy nejste s dítětem a dejte dítěti jasně najevo, že budete spolu znovu mluvit. Například, v jednom případě sociální pracovníci dali děvčeti, které se stalo obětí sexuální zneužívání, časový rámeček a číslo na mobilní telefon, takže mohla odpočítávat dny do další návštěvy.²⁸

Mějte pozitivní postoj a postoj bez předsudků: Přístup dětí s duševním postižením ke spravedlnosti začíná tím, že profesionálové začnou věřit v jejich potenciál - mějte tedy pozitivní postoj a postoj bez předsudků. Jak poznamenalo britské státní zastupitelství "Důvěryhodnost a spolehlivost (svědků) může být ovlivněna tím, jak se s oběťmi/svědky zachází. Pokud bereme lidi s mentálním postižením nebo psycho-sociálním postižením vážně a nasloucháme jim, mohou se cítit sebevědoměji a méně pod stresem a tedy mohou dát tu nejlepší svědeckou výpověď před soudem."²⁹ Protože je předsudek často nevědomý, zvažte, že projdete tréninkem kontroly nevědomých předsudečných postojů nebo jiného tréninku, který může tyto předsudky odbourat.

III. Tipy pro komunikaci s dítětem s mentálním postižením

1. Pochopte komunikační obtíže a přizpůsobte svou komunikaci dítěti.
2. Zajistíte prostředí přátelské dítěti a ujistěte se, že všechny potřebné předpoklady jsou na místě (tiché a příjemné prostředí: místnost, park, domov dítěte - kdekoliv, kde se dítě cítí uvolněně a bezpečně).
3. Určíte si základní pravidla.
4. Volte slova obezřetně.
5. Neočekávejte oční kontakt.
6. Říkejte, co máte na mysli: používejte jednoduchý jazyk.
7. Opakujte se pro vyjasnění.
8. Vyhněte se riskantním a komplexním otázkám, zejména ohledně času.
9. Používejte hru/umění/obrázky, ale bez navádění.
10. Zapojte dítě do procesu.

IV. Tipy pro získání informací od dítěte s mentálním postižením

1. Udělejte si čas.
2. Vysvětlíte kdo jste a jaká je vaše role.
3. Vypořádejte se s důvěrností. Konkrétně dítěti vysvětlíte povinnost mlčenlivosti a ujistěte se, že s důvěrnými informacemi nakládáte správně. Vysvětlíte dítěti, které informace bude potřebné sdílet.
4. Nepředpokládejte, že dítě nemá způsobilost.
5. Vysvětlíte celé řízení a jednotlivé účastníky.
6. Postupujte podle rad co se týče komunikace.
7. Nepokládejte návodné otázky.
8. Ujistěte se, že dítě chápe, že má na výběr.
9. Zdůrazněte, že nemusíte být schopni zajisti to, co chcete.
10. Vysvětlíte výsledek.

²⁸ Viz <http://www.bbc.co.uk/news/uk-england-cambridgeshire-25659042>

²⁹ Viz Crown Prosecution Service, Supporting witnesses and victims with a learning disability, červenec 2009. Dostupné zde: https://www.cps.gov.uk/publications/docs/supporting_victims_and_witnesses_with_a_learning_disability.pdf

F. Práce s traumatem

Trauma

Trauma je adaptivní odpověď na hrozbu.³⁰ Zapíná systém strachu, který je potom aktivován a pokračuje i poté, co hrozba odezněla. Konkrétně, ovlivňuje frontální část mozku odpovědnou za verbální uvažování, organizaci a kognitivní funkce. Ve výsledku, trauma ovlivňuje schopnost porozumět jazyku, uvažovat logicky a odpovídat na dotazy. Proto může mít trauma výrazný vliv na schopnost vypovídat, chápat řízení a spolupracovat.³¹

Traumatizované osoby mohou být ovlivňovány signály (spouštěči) v jejich prostředí. Proto by se osoby pracující s dětmi s duševním postižením měly naučit jak pracovat i s dětmi s traumatem, vyvarovat se případných spouštěčů, jako i rizik spojených se sekundární traumatizací.

Indikátory

Mezi indicie, že dítě trpí traumatem patří:

- Vysoká úroveň úzkosti včetně panických útoků
- Strnulý pohled nebo úsměv, bez slov nebo zamrznutí
- Poddajné/suggestibilní - zdá se být lhostejné
- Neschopno myslet nebo reagovat na informaci, otázky nebo komentáře
- Extrémně ostražitě na okolí a reakce ostatních, snadno se vyděsí a reaguje na zvuky a mívá násilné výbuchy
- Submisivní, může jenom lehce protestovat nebo vůbec neprotestuje proti tomu, co se mu děje a zdá se, že jej to nezajímá, je letargické
- Vněmové halucinace, znovu prožívá traumatizující událost, má i kognitivní záběry do minulosti: "Jsem hloupý", "Je to moje chyba", nebo "Nejsem dobrý".
- Rozštěpení, někdy i do extrémních stavů, kdy se objeví různé aspekty osobnosti. V extrémních případech mohou děti sklouznout do vymyšleného fantastního světa, kde mají zvláštní schopnosti a síly.
- Může mít závratě nebo může projevovat zmatenost, popletenost.
- Bez nálady a může se jevit bez zájmu/odpojené.
- Zdá se být zmatené tím, co se říká nebo děje, nerozumí každodenním výrazům.
- Má problémy se soustředěním, stěžuje se soustředí na čtení nebo psaní, opakuje co se mu říká (echolalia).
- Zdá se, že má problémy porozumět otázkám, obecně hůře chápe, odpovídá nevhodně nebo nekonzistentně na otázky, zdá se že se soustředí na to, co můžou být irelevantní drobnosti namísto důležitých věcí.

Práce s traumatizovaným dítětem s mentálním postižením

Při práci s traumatizovaným dítětem zvažte co lze udělat pro snížení stresu a potencionálních spouštěčů. Vytvořte pohodlné prostředí, používejte aktivity na vytvoření

³⁰ Pro bližší informace k traumatu a jak s traumatem zacházet v případě dětí viz video připravené doktor-kou Éva Szeli, dostupné zde:

https://drive.google.com/file/d/0By3oHyelsqf_Y01FNGFPaXpiOEE/view.

³¹ Advocate's Gateway, Toolkit 18: "Working with Traumatized Witnesses, Defendants and Parties", červenec 2015. Dostupné zde:

<http://www.theadvocatesgateway.org/images/toolkit18workingwithtraumatizedwitnessesdefendantsandpartiesjuly2015.pdf>

vztahu a důvěry. Uvědomte si svoji roli a neslibujte příliš. Měli by jste se ptát na možné spouštěče a původ traumatu a pokusit se porozumět tomu, jestli dítě nepoužívá nějakou techniku pro kontrolu spouštěčů. Využijte tolik času, kolik potřebujete - zjistíte jestli dítě rozumí tomu, co se po něm požaduje a dejte mu čas na promyšlení odpovědí na otázky a naslouchejte.

Praktické návody v řízení před soudem

- Soud musí identifikovat potřeby svědků a obviněných v raném stadiu řízení a přizpůsobit tomu i řízení.
- Navštivte v předstihu jednací místnost, aby jste se seznámili s prostředím.
- Při plánování, mějte na paměti, že můžou existovat významné dny (spouštěče), který je nutné se vyhnout.
- Využijte podporu důvěryhodného profesionála.
- Umožněte dítěti si odpočinout, kdykoliv to bude potřebovat.
- V každé fázi řízení zkontrolujte, jak se dítě cítí a jestli nepotřebuje podporu.
- Přizpůsobte jazyk a používejte písmo, diagramy, kresby, mapy těla³², všechno může pomoci externalizovat události.
- Vizuální časový rámec může zase napomoci sekvenčnímu myšlení.
- Čmárání nebo opakované malování může pomoci udržet pozornost a emoce.

G. Přiměřené a procedurální úpravy

Rozdíl mezi medicínským a sociálním modelem vnímání zdravotního postižení je chápání překážek, kterým jsou lidé vystaveni. **Medicínský model** vnímá tyto překážky jako nedostatek dané osoby, a snaží se o eliminování tohoto nedostatku tak, že se jednotlivce pokouší „napravit“. V případě, že taková náprava není možná, proveditelná nebo žádoucí, je osoba omezena na svéprávnosti nebo ponechána svému osudu a není schopna se plně zapojit do společnosti.

Sociální model vnímání zdravotního postižení se odklání od výše uvedeného tak, že jednotlivce nepotřebuje být „napraven“, ale vidí naopak překážky ve společnosti, které se snaží odstranit tak, aby člověk se zdravotním postižením mohl žít život na rovnoprávném základě s ostatními.

Zajištění přiměřených úprav je zacíleno na nalezení a odstranění těch překážek, které stojí v cestě plné a smysluplné účasti dítěte se zdravotním postižením na životě ve společnosti obecně, či brání realizaci určitého práva.

Normy a standardy

Právo na přiměřené, procedurální a věku odpovídající úpravy je zakotveno v několika ustanoveních CRPD. Jak již bylo dříve nastíněno, nezajištění přiměřených úprav je formou diskriminace na základě zdravotního postižení (CRPD články 2 a 5). Konkrétně, zatímco článek 5 odst. 2 požaduje po státech zákaz veškeré diskriminace na základě zdravotního postižení a zajištění rovnoprávné a efektivní právní ochrany proti diskriminaci, článek 5 odst.

³² Mapy těla se používají pro zaznamenání informace o fyzických zraněních dítěte, zejména v případě, že existuje podezření na úmyslné poranění nebo zranění, která mají určitý vzorec. Mapa umožňuje zaznamenat fyzické zneužívání a pomáhá profesionálům pracovat společně, když existuje nějaká obava.

3 požaduje po státu „přijetí veškerých příslušných opatření k zajištění poskytování přiměřených úprav.“

Právo na procedurální a věku odpovídající úpravy je zakotveno v článku 13 CRPD, který se týká práva na efektivní přístup ke spravedlnosti:

„Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, zajistí osobám se zdravotním postižením účinný přístup ke spravedlnosti na rovnoprávném základě s ostatními, mimo jiné i prostřednictvím procedurálních a věku odpovídacích úprav, s cílem usnadnit jim účinné plnění jejich role jako přímých nebo nepřímých účastníků a svědků při všech soudních řízeních, a to i ve fázi vyšetřování a předběžného řízení.“

Státy mají povinnost zajistit přístupná opatření podle článku 9 CRPD:

„S cílem umožnit osobám se zdravotním postižením žít nezávisle a plně se zapojit do všech oblastí života společnosti, přijmou státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, příslušná opatření k zajištění přístupu osob se zdravotním postižením, na rovnoprávném základě s ostatními, k hmotným životním podmínkám, dopravě, informacím a komunikaci, včetně informačních a komunikačních technologií a systémů, a k dalším zařízením a službám dostupným nebo poskytovaným veřejnosti, a to v městských i venkovských oblastech.“

Jak vyjádřil Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením, „přístupnost“ se vztahuje ke skupinám osob, zatímco „přiměřené úpravy“ se vztahují k jednotlivcům. To znamená, že povinnost poskytnout přístupnost je povinností *ex ante*: Smluvní státy CRPD musí zavést taková opatření k zajištění přístupnosti ještě před obdržení konkrétní žádosti k využití místa či služby.³³ Na druhé straně, přiměřené úpravy jsou osobními nároky, které musí být poskytnuty v okamžiku, kdy se stanou potřebnými, i když ne nutně na žádost jednotlivce.

Výbor OSN pro práva dítěte (CRC) k tomuto uvádí:

„[P]rostředí a pracovní postupy musí být přizpůsobeny vývojovému stádiu a schopnostem dítěte. Odpovídající čas a prostředky by měly být vyčleněny k zajištění toho, aby byly děti adekvátně připraveny a měly důvěru a možnost přispět svým názorem. Je také nutné zvážit skutečnost, že děti budou potřebovat rozdílné formy a úroveň podpory a zapojení vzhledem k jejich konkrétnímu věku a vyvíjejícím se schopnostem.“³⁴

Příklady překážek v přístupu ke spravedlnosti u dětí se zdravotním postižením³⁵

1. Přístup k informacím a dorozumívání se – informace o soudních řízeních a jejich průběhu mohou být velmi komplikované a zachycené v komplikovaných formách. Děti se zdravotním postižením nemusí být schopny porozumět takové složitosti či porozumět metodě nebo stylu komunikace, ať je psaná či mluvená.

³³ Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením, všeobecný komentář č. 2, UN Doc CRPD/C/GC/2. Dostupný zde:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/2&Lang=en

³⁴ Výbor OSN pro práva dítěte, všeobecný komentář č. 12, UN Doc CRC/C/GC/12, odst. 134(e). Dostupné zde: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf>.

³⁵ Blíže k otázce zajištění práva na přístup ke spravedlnosti pro lidi s postižením viz: MDAC, Access to Courts and Reasonable Accommodations for People with Mental Disabilities in Uganda, dostupné zde:

http://www.mdac.org/sites/mdac.info/files/access_to_courts_in_uganda.pdf

MDAC, Justice for People with Mental Disabilities in Uganda: A Proposal for Reform of Rules of Court, dostupné zde: http://www.mdac.org/sites/mdac.info/files/uganda_rules_of_court_proposal.pdf.

2. Fyzický přístup – k budovám nebo soudním síním může být pro děti s tělesným postižením složitý, zatímco děti s duševním postižením nemusí být schopny zúčastnit se soudních jednání v konkrétní časy a to s ohledem na nemožnost dopravy na místo, skutečnosti, že tu není nikdo, kdo by je na jednání doprovodil či pro nepovolení k opuštění domu či místa, kde žijí.
3. Právní překážky – omezení/zbavení svéprávnosti na základě zdravotního postižení a/nebo věku; omezení ve výkonu určitých práv;
4. Procesní překážky – nedostatek uznání způsobilosti svědčit či nepřístupnost důkazu na základě zdravotního postižení dané osoby nebo/a na základě jejího věku; časová náročnost soudních jednání nařazených na konkrétní hodiny může být pro děti se zdravotním postižením problémem; agresivní způsob pokládání dotazů nebo křížový výsledek včetně kladení složitých otázek; využívání pro tyto děti nedostatečných komunikačních technik; vedení řízení ve formálním či pro takové děti zastrašujícím prostředí v rigidním a nepřátelském prostředí soudní síně; rigidní kodex chování a zasedací pořádek; používání specifického (právního) výraziva; přítomnost obou stran sporu najednou; komplexní soudní struktury; procesní pravidla týkající se správné formulace a uplatňování nároků a důkazů; pravidla pro dostavování se k soudu; samotná soudní jednání; svědectví; formální doručování písemností; vyhotovování a vyslovení rozsudků, nálezů, příkazů, usnesení a dalších rozhodnutí orgánů s různými pravidly před různými stupni a druhy soudů.
5. Traumatizace a opětovná traumatizace – děti, oběti sexuálního, genderově-orientovaného či jiného násilí.
6. Stigmatizace, stereotypy a předsudky – důvěryhodnost; potvrzení skutečnosti; odmítnutí/selhání vyšetřování; používání hanlivého jazyka, který znamená stigmatizaci a vytváření předsudků, zahanbuje a zastrašuje dotyčnou osobu a odrazuje ji od její účasti na řízení.

Účel úprav

Úpravy mimo jiného cílí na zajištění rovnoprávnosti, nápravu strukturální a historicky založené diskriminace, respekt k principu plného a efektivního zapojení člověka, práva na spravedlivý proces, včetně práva na to být slyšen a vztahují se k principu rovnosti zbraní. Směřují k odstranění právních, procedurálních a dalších překážek v přístupu ke spravedlnosti pro děti s mentálním postižením. Obvykle je právo na úpravy také zakotveno do určité míry ve vnitrostátní právní úpravě a/nebo v ústavních zárukách, například v zákazu diskriminace a právu na spravedlivý proces. Cílem však není zjednodušit řízení tak, aby zvýhodňovalo osoby se zdravotním postižením. Poskytnutí úprav spíše směřuje k tomu, aby byla zajištěna možnost plné účasti osob se zdravotním postižením v řízení tak, jako je tomu u jakéhokoliv jiného člověka bez toho, aniž by se k takové účasti vázaly jakákoliv omezení či zákazy kvůli jejich zdravotnímu postižení.³⁶ Zajištění úprav musí být doprovázeno, tam kde je to relevantní, nezbytnými prostředky k ochraně osoby proti zneužití.

Právo na úpravy a záruky přístupu

Poskytnutí úprav a záruk přístupu může řízení prodloužit. Z toho důvodu soudy a tribunály nemusí být k těmto zpočátku ochotné. Proto je důležité zdůraznit zákonné povinnosti a upozornit orgány na lidskoprávní otázky co nejdříve.

³⁶ Viz Bizchut, the Israel Human Rights Center for People with Disabilities, "The right of persons with intellectual, psychosocial and communication disabilities to access to justice: Accommodations in the criminal process" (2015), s. 4, dostupné zde: <http://bizchut.org.il/he/wp-content/uploads/2015/01/Booklet-The-right-of-persons-with-disabilities-to-access-to-justice.pdf>

Příklady přiměřených, procedurálních a věkově odpovídajících úprav, které by měly být učiněny v souvislosti s potřebami dětí se zdravotním postižením, které je mohou potřebovat a chtít využít

- Výpověď v prostorách či prostředí, které je dítětem vnímáno jako bezpečné a známé, například v místnostech uzpůsobených pro děti-svědky
- Nahrávání svědectví tak, aby bylo zamezeno opakujícím se otázkám
- Nahrávání jednání na kameru
- Návštěva soudní síně dítětem ještě před samotným jednáním
- Svědectví prostřednictvím videa či obdobné opatření
- Krátké, stručné, jednoduché kladení otázek a kladení otázek jednu po druhé až po odpovědi na předchozí
- Použití lehce čitelných a pochopitelných materiálů všemi stranami zapojenými do řízení
- Provedení jednání bez dodržení formálních soudních pravidel pro oblékání stran
- Poskytnutí vody
- Přítomnost psychologa/sociálního pracovníka při jednání, který by měl pravomoc žádat o odročení v případě rozrušení osoby s psychosociálním či jiným zdravotním postižením
- Použití kompenzačních pomůcek, augmentativních či alternativních komunikačních metod („AAC“), jako jsou například vyobrazení, idiosynkratické verbální či neverbální komunikační metody s či bez tlumočnicka dle potřeby, či výslech nebo svědectví prostřednictvím prostředníka, který může usnadnit komunikaci mezi osobou se zdravotním postižením a soudem. Soudci a další soudní profesionálové by si měli uvědomit význam a přiložit patřičnou váhu neverbálním způsobům komunikace jako je hra, řeč těla, výraz v obličeji, kresby či malby.³⁷
- Upuštění od komplexnosti či větší flexibility složitých procesních pravidel jako je striktní používání pravidel týkajících se správné formulace, psaní a podávání stížností, odvolání a dalších podání.
- Upuštění od pravidel o lhůtách či jejich flexibilní interpretace – procesní nedostatky by neměly znamenat neposkytnutí spravedlnosti pro děti se zdravotním postižením.
- Upuštění od procesních pravidlech pro svědectví či povinnost svědci či jejich větší flexibility. Krátké přerušování během výpovědi a/nebo delší přerušování či stanovení jiného dne pro podání výpovědi z důvodu zdravotního stavu osoby.
- Dovolání dítěti vzít si osobní věci k výpovědi.
- Zajištění přístupu k podporující osobě tak, aby tato mohla poskytnout individuální podporu během jednání a to při čtení, pochopení a vyplnění dokumentů, pochopení účasti v soudním řízení a poskytnutí citové podpory během řízení.
- Zavedení jednoduchého a snadno dostupného mechanismu pro děti se zdravotním postižením spočívajícího v možnosti požádat soud o přiměřené, procedurální či věku odpovídající úpravy, například tak, že bude zajištěna dostupnost kontaktní osoby, která vysvětlí možnosti pro uplatnění nároku
- Požadavek, aby se soudy musely dítěte se zdravotním postižením konkrétně dotázat, zda nepožaduje provedení úprav
- Flexibilní postupy pro děti, které mají potíže s kvantifikací věcí, s určením času, popisem věcí nebo pro děti s omezenými jazykovými schopnostmi.

Tento výčet nemůže být vyčerpávající, protože úpravy musí být šity na míru konkrétnímu dítěti. Úpravy, jež jsou potřebné v každém jednotlivém případě, musí být učiněny na základě individuálního zhodnocení situace, a to s ohledem na konkrétní potřeby a charakteristiky dítěte. V konečném důsledku však musí být soudní řízení a procedury dostatečně flexibilní,

³⁷ Výbor OSN pro práva dítěte, všeobecný komentář č. 12, UN Doc CRC/C/GC/12. Dostupné zde: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf>.

aby mohly reagovat na potřeby všech dětí se zdravotním postižením tak, aby došlo k zajištění jejich plné a efektivní účasti v řízení a k naplnění jejich práva na přístup ke spravedlnosti. Úpravy musí být dostupné dětem účastným na řízení, ať už jsou v jakémkoliv postavení: jako oběti, jako svědci či jako obžalovaní. Úpravy by měly být poskytnuty od začátku řízení, ale také by měla být zajištěna jejich možná změna v průběhu řízení, pokud se taková změna ukáže jako potřebná.

Spolupráce s ostatními při odstraňování překážek a poskytování úprav

Zastupování dětí se zdravotním postižením a požadování úprav jejich jménem bude vyžadovat podporu od dalších profesionálů jako jsou sociální pracovníci, lékařský personál, soudci, policisté, státní zástupci apod. S ohledem na nejlepší zájem dítěte bude taková spolupráce vyžadovat efektivní komunikaci a předávání informací, vzájemný respekt, společné plánování a koordinaci. Nicméně je důležité zdůraznit, že při práci s citlivými tématy, zejména pak tématem dětských práv, musí osoby pracující s dítětem dbát na ochranu osobních údajů takového dítěte. Nové nařízení EU o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů³⁸ poskytuje zvláštní ochranu údajů o dětech, a to s ohledem na zranitelnost dětí. Nařízení dále požaduje, aby při komunikaci s dětmi byl používán tomu přizpůsobený jazyk.

H. Prostředky nápravy

Prostředky nápravy

Osoba má nárok na nápravu, pokud se zjistí, že došlo k porušení jejich práv. Prostřednictvím prostředků nápravy je možné porušení práva předejít, nebo toto porušení napravit či kompenzovat. O takových prostředcích většinou rozhoduje soud nebo kvazi-soudní orgán, ale lze ujednat i vyrovnání nebo jejich forma může plynout ze zákona. Jejich smyslem je zajistit adekvátní odpověď na újmu, kterou oběť utrpěla. V případě dítěte se zdravotním postižením, jehož práva byla porušena, mohou být prostředky nápravy následující:

- odebrání dítěte, s cílem jeho ochrany před nebezpečnou situací;
- zajištění ochrany před zneužíváním;
- konstatování porušení práva dítěte soudem nebo jiným relevantním orgánem;
- trestní stíhání pachatele;
- umožnění propuštění dítěte z instituce;
- umožnění přístupu dítěte ke vzdělání;
- zajištění komunitních služeb nebo zdravotní péče pro dítě;
- odškodnění pro dítě (obvykle uloženo na zvláštní účet ve prospěch dítěte).

Pro většinu porušení bude existovat více než jeden nápravný prostředek. Některé z těchto prostředků budou tradiční tzv. „hard law“ prostředky pro zjednání nápravy, které poskytují jednotlivci vykonatelné rozhodnutí nebo konečné konstatování porušení práva. Do této kategorie spadá většina takových prostředků na domácí úrovni, například civilní žaloba nebo trestní oznámení. Na mezinárodní úrovni jsou ale takové prostředky spíše výjimkou

³⁸ Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/679 ze dne 27. dubna 2016 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 95/46/ES (obecné nařízení o ochraně osobních údajů), dostupné zde: http://ec.europa.eu/justice/data-protection/reform/files/regulation_oj_en.pdf.

než pravidlem, protože vyžadují silnější mezinárodní závazek států. Příkladem takových prostředků pro zjednání nápravy může být například ESLP nebo SDEU.

Další prostředky nápravy, tzv. „soft“ nebo kvazisoudní prostředky, nemusí nutně končit vykonatelným rozhodnutím, ale mohou výrazně zlepšit situaci jednotlivce. Příkladem „soft“ nápravného prostředku na domácí úrovni je stížnost k orgánu pro rovné zacházení nebo k různým výborům a komisím. Na mezinárodní úrovni jsou to zejména speciální procedury nebo individuální stížnosti k orgánům OSN.

Výběru konkrétního prostředku pro zjednání nápravy se v právním žargonu říká výběr fóra.

Domácí prostředky pro zjednání nápravy

Při posuzování, který prostředek bude nejvhodnější pro dané porušení, musí právní zástupce rozhodnout, kterou právní cestou se vydat, protože ne každý prostředek je schopen poskytnout zamýšlenou nápravu. Domácí nápravné prostředky mohou poskytnout bezprostřední a konkrétní nápravu, na druhé straně mezinárodní nápravné prostředky nabízí deklaraci porušení práva a vyvíjí tlak na nespolupracující vlády. Právní zástupce musí posoudit, který prostředek je nejvhodnější, přičemž v některých případech je možné a i doporučené podat více prostředků pro zjednání nápravy současně (např. podat víc než jednu stížnost).

Na domácí úrovni existují různé prostředky. Při posuzování, který z nich je nejefektivnější, je potřeba vzít v úvahu zejména následující faktory:

- oblast: vzdělávání, zdravotní péče, sociální péče nebo přístup ke spravedlnosti;
- typ napadeného rozhodnutí, a jestli proti němu existuje možnost odvolání;
- čeho chce osoba dosáhnout v rámci hledání nápravy;
- naléhavost a citlivost případu;
- dostupné finanční zdroje.³⁹

Možnost podání většiny nápravných prostředků je omezeno lhůtou, a proto je potřeba nejdříve identifikovat rozhodnutí nebo pochybení, které chceme napadnout, a datum, kdy bylo vydáno nebo k němu došlo, abychom mohli určit, jestli je vůbec možné zvolený prostředek ještě podat. Dále je potřeba vzít v úvahu dobu, po kterou bude tento nápravný prostředek projednáván daným orgánem, a jestli vzhledem k této době poskytne přiměřenou nápravu (např. jestli je případ naléhavý, mohou některé prostředky přinést okamžitou nápravu). Prostředky pro zjednání nápravy na domácí úrovni budou zpravidla tyto:

- stížnosti a jiné opravné prostředky ve správním řízení;
- národní lidskoprávní instituce, orgány pro rovné zacházení, veřejný ochránce práv;
- soudní řízení: obvodní soud, krajský soud, nejvyšší soud, ústavní soud (pokud v dané zemi existuje).

Je potřeba též zvážit dostupné neprávní možnosti řešení sporu.

Pokud máme záměr jít cestou mezinárodních nápravných prostředků, je potřeba věnovat zvláštní pozornost požadavkům jednotlivých mezinárodních mechanismů co se týče kritérií

³⁹ Viz Luke Clements, *Disabled Children: Legal Handbook* (2016) §11.2, dostupné zde: <http://www.lukeclements.co.uk/new-edition-disabled-children-legal-handbook/>

přijatelnosti, obzvláště ve vztahu k požadavku vyčerpání dostupných a účinných opravných prostředků, a též lhůt k podání stížnosti, pokud jsou stanoveny.⁴⁰

Mezinárodní prostředky

Pokud prostředky pro zjednání nápravy na domácí úrovni nepřinesly očekávaný výsledek, jsou k dispozici regionální nebo mezinárodní prostředky. Tyto mechanismy mohou být využity k napadení rozhodnutí nebo pochybení státních orgánů či úředníků, stejně jako k napadení státní praxe, zákonů nebo politik. Většina mezinárodních mechanismů vyžaduje, aby stěžovatel vyčerpal opravné prostředky na domácí úrovni.

1. Regionální - evropské mechanismy

Na evropské úrovni jsou práva osob zaručena Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv (EÚLP) a Chartou základních práv Evropské unie. První z nich také ustanovuje lidskoprávní orgán, na který se mohou osoby obracet se stížnostmi po vyčerpání domácích opravných prostředků nebo pokud se nemohly domoci spravedlnosti na domácí úrovni.

Evropský soud pro lidská práva („ESLP“)

ESLP je součástí Rady Evropy a sleduje dodržování EÚLP jeho smluvními stranami. ESLP rozhoduje o stížnostech jednotlivců nebo států a vydává rozsudky proti členským státům Rady Evropy o porušení Úmluvy. Výbor ministrů Rady Evropy pak dohlíží na výkon rozsudků ESLP. Komisař Rady Evropy pro lidská práva může předložit písemné stanovisko a zúčastnit se jednání Soudu jako vedlejší účastník na straně stěžovatelů, ale nemůže sám podávat stížnosti.

K podání stížnosti k ESLP je potřebné nejdříve vyplnit formulář stížnosti (dostupný na http://www.echr.coe.int/Documents/Application_Form_CES.pdf). Stížnost pak prochází procedurou, v rámci které se posuzuje její přijatelnost. Stížnost může podat osoba, nevládní organizace nebo skupina osob, která tvrdí, že je obětí porušení Úmluvy ze strany státu, který je její smluvní stranou (obětí může být i někdo v úzkém vztahu k oběti). Zpravila je potřebné vyčerpat všechny domácí opravné prostředky a stížnost je nutné podat do 6 měsíců od konečného rozhodnutí v dané věci.⁴¹ Pokud věc nesnese odkladu, je možné Soud požádat o nařízení předběžného opatření podle Pravidla 39 Pravidel Soudu.⁴²

Soudní dvůr Evropské unie („SDEU“)

SDEU interpretuje Chartu základních práv Evropské unie (jejíž právní status byl zrovnoprávněn se základními smlouvami EU Lisabonskou smlouvou v roce 2009). Všechny otázky práva EU musí být vykládány v souladu s právy zaručenými Chartou. Článek 24 Charty upravuje práva dětí a stanoví že:

⁴⁰ Evropská úmluva o ochraně lidských práv omezuje podání stížnosti na šest měsíců od doručení konečného rozhodnutí ve věci. Pokud nejsou opravné prostředky vyčerpány, stížnost bude odmítnuta. Je ovšem možné, že podaný vnitrostátní opravný prostředek nebude Soud považovat za účinný a zatímco bude stěžovatel čekat na jeho výsledek, může v mezidobí uplynout šestiměsíční lhůta k podání stížnosti k ESLP. Je proto nezbytné pečlivě se obeznámit s dostupnými opravnými prostředky a judikaturou Soudu, která se na ně vztahuje.

⁴¹ Soud vydal podrobnou Praktickou příručku k podmínkám přijatelnosti, která je dostupná v různých jazycích. Viz Evropský soud pro lidská práva, Praktická příručka k podmínkám přijatelnosti. Dostupná z: http://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_CES.pdf

⁴² Viz Evropský soud pro lidská práva, Pravidla soudu. Dostupné v anglickém jazyce z http://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf

1. Děti mají právo na ochranu a péči nezbytnou pro jejich zdravý vývoj. Mohou svobodně vyjadřovat svůj názor. Ten je zvažován v souvislosti s otázkami, které se jich týkají, a v závislosti na jejich věku a zralosti.
2. Veškeré jednání týkající se dětí, ať již ze strany veřejné či soukromé instituce, musí být vedeno v první řadě se zřetelem k nejlepšímu zájmu dítěte.
3. Každé dítě má právo udržovat pravidelně osobní vztahy a přímý kontakt s oběma rodiči, pokud to není v rozporu s jeho zájmem.

Existují dvě cesty, jak dostat případ před SDEU:

i. Předložení případu vnitrostátním soudem - Vnitrostátní soud může podle článku 267 Smlouvy o fungování Evropské unie („SFEU“) předložit otázky týkající se práva EU v rámci tzv. předběžné otázky k SDEU, pokud jsou odpovědi na tyto otázky nezbytné pro rozhodnutí případu. Proto zahrnutí argumentace podle Charty v žalobě před vnitrostátním soudem může mít za následek předložení předběžné otázky k SDEU a vyvinout tak tlak na národní vládu, která si bude vědoma, že její právní úprava bude zkoumána mezinárodním soudem.

ii. Řízení o porušení - Evropská komise může podle článku 258 SFEU zažalovat členský stát před SDEU za porušení práva EU. Evropská komise může přistoupit k tomuto kroku, jen pokud ví o porušení práva EU (to znamená, že jí byl zaslán list obsahující informace o daném porušení společně s důkazy).

Evropský výbor pro sociální práva („EVSP“)

Evropský výbor pro sociální práva dohlíží na dodržování Evropské sociální charty. Evropská sociální charta zakotvuje sociální a ekonomická práva, která musí její smluvní strany dodržovat (např. ve vztahu k zaměstnávání, bydlení, zdravotní péči, vzdělávání a sociálnímu zabezpečení) a doplňuje tak EÚLP, která obsahuje především občanská a politická práva. Evropskou sociální chartu podepsalo všech 47 členských států Rady Evropy. EVSP rozhoduje o kolektivních stížnostech, které mohou podat členské státy nebo mezinárodní nevládní organizace jako je MDAC.

Před předložením kolektivní stížnosti si musíme položit následující otázky:

- Ratifikoval daný stát příslušný protokol o možnosti předkládat kolektivní stížnosti?⁴³
- Kterou verzi Evropské sociální charty daný stát ratifikoval?
- Které její články akceptoval?

V řízení o kolektivní stížnosti před EVSP není potřebné vyčerpat opravné prostředky a neexistuje zde lhůta k jejímu podání. Nicméně kromě Finska, které jako jediný stát akceptovalo možnost podávat tyto stížnosti národními nevládními organizacemi, můžou kolektivní stížnosti podávat jenom mezinárodní nevládní organizace, které jsou akreditovány při Radě Evropy.⁴⁴

2. Mezinárodní opravné prostředky

Každá lidskoprávní smlouva OSN vytváří tzv. „smluvní orgán“, který dohlíží na její dodržování. Tyto orgány tvoří nezávislí experti, kteří prosazují dodržování smlouvy a monitorují její implementaci ze strany smluvních států. Smluvní orgány mohou mít také

⁴³ Česká republika ratifikovala příslušný protokol 4. dubna 2012.

⁴⁴ MDAC je jednou z těchto organizací a již předložila několik kolektivních stížností.

formu kvazisoudního orgánu - mohou rozhodovat o individuálních stížnostech a poskytovat nápravu. Existují tři potenciální druhy mechanismů⁴⁵, prostřednictvím kterých může smluvní orgán projednat stížnost proti danému státu:

- i. individuální stížnost;
- ii. mezistátní stížnost;
- iii. vyšetřování.

V kontextu tohoto dokumentu jsou nejvíce relevantní individuální stížnosti.

Individuální stížnosti

Jednotlivec nebo skupina, jehož či jejíž právo podle dané smlouvy bylo porušeno, může podat stížnost svým jménem nebo prostřednictvím zástupce. Smluvní orgány mohou projednat jen stížnosti namířené proti národním vládám a to jen ty, které se týkají porušení mezinárodních smluv. Je nutné si uvědomit, že stížnost může být podána jen proti státu, který ratifikoval příslušný protokol k dané smlouvě, který vytváří možnost podat takovou individuální stížnost.⁴⁶

Každá smlouva vytváří svůj vlastní mechanismus individuální stížnosti, který má svá vlastní pravidla - ne všechny smluvní orgány mají stejné pravomoci dostávat, projednat a odpovědět na stížnosti, proto doporučujeme nastudovat specifická procesní pravidla každého smluvního orgánu. Každý z těchto smluvních orgánů ale může projednat stížnost podanou dítětem. Postup při podání stížnosti je následující:

- Nejdříve vymezte případ, který má být projednáván tak, že uvedete údaje o porušení práva, o oběti a autora stížnosti (můžete použít modelovou stížnost⁴⁷).
- Předložte stížnost Petičnímu oddělení Úřadu Vysokého Komisaře OSN pro lidská práva.⁴⁸
- Petiční oddělení prozkoumá stížnost s cílem zjistit, jestli je podání úplné. Pokud tomu tak není, může kontaktovat autora stížnosti za účelem doplnění informací. Pokud je stížnost úplná, Petiční oddělení ji odešle relevantnímu smluvnímu orgánu, který pak posoudí, je-li stížnost přijatelná.
- Smluvní orgán rozhodne, jestli má být stížnost zaregistrována a komunikována vládě. Pokud padne toto rozhodnutí, stížnost je zaslána vládě společně s přílohami. Vláda má 6 měsíců k vyjádření.
- Smluvní orgán stížnost prozkoumá, pokud obdrží stížnost, vyjádření vlády a všechny přílohy.
- Své rozhodnutí pak zašle všem zúčastněným stranám a toto rozhodnutí je konečné. Rozhodnutí v meritu věci nelze změnit ani se proti němu odvolat.

I když má každý smluvní orgán svou specifickou proceduru, obecně platí, že stížnost musí být podána co nejdříve po vyčerpání opravných prostředků. V naléhavých a citlivých případech mohou smluvní orgány nařídit předběžné opatření. Rozhodnutí smluvních orgánů nejsou závazná, ale mají velkou váhu.

⁴⁵ "Potenciální" protože závisí na tom, co je stanoveno v dané smlouvě a příslušných protokolech k ní, a jestli daný stát ratifikoval/přistoupil ke smlouvě a/nebo k jejím protokolům.

⁴⁶ Seznam ratifikací smluv OSN najdete zde:

<http://indicators.ohchr.org/> nebo zde: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx. Seznam deklarací/výhrad najdete zde: <https://treaties.un.org/Pages/Treaties.aspx?id=4&subid=A&lang=en>.

⁴⁷ Modelová stížnost je dostupná zde:

http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/ComplaintFormOPICCPR_CAT_CERD.doc

⁴⁸ Více informací najdete zde:

<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/TBPetitions/Pages/IndividualCommunications.aspx#proceduregenerale>.

Smluvní orgány mají obecně nižší standardy na přijatelnost než ESLP. I když oba mechanismy obsahují tzv. konkurenční doložku (to znamená, že stížnost může projednat jenom jeden z nich), za jistých okolností může být ta samá stížnost úspěšně projednána jedním mechanismem po tom, co nebyla úspěšná u druhého.

a. Výbor OSN pro osoby se zdravotním postižením

Opční protokol k CRPD zakotvuje pravomoc Výboru OSN pro osoby se zdravotním postižením („Výbor CRPD“) posuzovat individuální stížnosti na porušení Úmluvy. Základní otázka tedy zní: ratifikoval daný stát Opční protokol? K podání stížnosti není žádná lhůta, nejlepší je však podat stížnost co nejdříve po vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků.

b. Výbor OSN pro práva dítěte

Procedura individuálních stížností je upravena ve třetím Opčním protokolu k Úmluvě. Klíčová otázka tedy opět zní, zda daná země ratifikovala příslušný protokol. Stížnost k tomuto výboru je potřebné předložit nejpozději jeden rok po vyčerpání domácích opravných prostředků (neprokáže-li stěžovatel, že to z nějakého důvodu nebylo možné). Řízení před Výborem pro práva dítěte je speciálně upraveno pro potřeby dítěte.

c. Jiné výbory a procedury

- Výbor OSN proti mučení („Výbor CAT“) monitoruje dodržování Úmluvy proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání. Výbor může projednávat individuální stížnosti proti státům, které učinily potřebné prohlášení podle článku 22 této úmluvy.
- Výbor OSN pro odstranění diskriminace žen („Výbor CEDAW“).
- Výbor OSN pro odstranění rasové diskriminace („Výbor CERD“).
- Výbor OSN pro lidská práva – posuzuje porušení Mezinárodního paktu o občanských a politických právech („ICCPR“).
- Výbor OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva („Výbor CESC“) – posuzuje porušení Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech („ICESCR“).

Procedura vyšetřování: reakce na systematická porušení

Vyšetřování je mechanismus, který reaguje na porušení práv státem spíše v širokém rozsahu, než na porušení práv v jednotlivém případě. I když vyšetřování nemusí přinést okamžitou nápravu konkrétnímu dítěti, může vyvinout tlak na vládu v případě, kdy vnitrostátní opravné prostředky nepřinášejí požadovaný výsledek.

Vyšetřování může být vedeno jen proti těm státům, které uznaly pravomoc smluvního orgánu takové vyšetřování vést. Státy nemusí povolit vyšetřování na svém území, a to tak, že při podpisu konkrétního opčního protokolu učiní prohlášení, že neuznávají pravomoc daného výboru provádět vyšetřování. Konkrétně článek 13 odst. 7 Opčního protokolu k Úmluvě o právech dítěte upravuje proces vyšetřování. Obdobně článek 8 Opčního protokolu k Úmluvě o právech osob se zdravotním postižením vytváří proceduru vyšetřování a taktéž umožňuje možnost státu se z této procedury vyloučit.

Výbor může zahájit vyšetřování v případě, že dostane důvěryhodné informace naznačující, že práva stanovená danou Úmluvou jsou státem, který je smluvní stranou, systematicky porušována. Vyšetřování je důvěrné a spolupráce státu je vyžadována ve všech fázích

řízení. Tato procedura nevyžaduje identifikaci konkrétních obětí, a proto zajišťuje větší anonymitu.

Zvláštní řízení (angl. „Special procedures“)

Zvláštní řízení jsou využívána Radou OSN pro lidská práva k monitorování, šetření a vynucení dodržování lidských práv v konkrétní tématické oblasti nebo konkrétní zemi. Sestávají se z jednotlivců (tzv. zvláštních zpravodajů) nebo skupin expertů (pracovních skupin), kteří mají pravomoc reagovat na individuální stížnosti na porušování lidských práv. Existuje proto možnost předložit informace o porušování práv konkrétnímu zvláštnímu zpravodaji, aby tyto informace prověřil. Tematické oblasti, jež zahrnují oblast ochrany práv dětí se zdravotním postižením jsou následující: osoby se zdravotním postižením, zdraví, vzdělávání, mučení a násilí na ženách.⁴⁹

Toto řízení vyžaduje poskytnutí údajů o oběti, pachateli a popis skutečností s uvedením času a místa. Zvláštní zpravodaj může vést dialog s vládou ohledně stížnosti prostřednictvím korespondence, a v naléhavých případech může vyzvat vládu k určitému opatření nebo se jí dotázat na vývoj po přijetí opatření. *Tento mechanismus nevyžaduje, aby daný stát ratifikoval nebo přistoupil k mezinárodní lidskoprávní smlouvě, a také nevyžaduje vyčerpání domácích opravných prostředků.* Zvláštní řízení nemají povahu soudního nebo kvazisoudního řízení, mohou ale posloužit k vytvoření dodatečného tlaku a mohou být využity společně s dalšími právními prostředky. Tento mechanismus je možné například využít paralelně s řízením na vnitrostátní úrovni, a může se osvědčit jako užitečný nástroj k vytvoření tlaku, ale také jako důkaz v řízení před vnitrostátními soudy.

I. Strategická litigace

„Strategická litigace“ je metoda, jež je využívána i ve spojení s jinými nástroji, spočívající v zastupování pečlivě vybraných případů před soudy s cílem dosáhnout významné změny zákona, politiky nebo veřejného mínění a to současně se zajištěním spravedlnosti pro klienta. Klienti zapojení do strategické litigace jsou oběťmi porušení lidských práv, kterými trpí mnoho dalších lidí. Strategická litigace je sice zaměřena na individuální případ, ale s cílem dosáhnout společenské změny. Strategická litigace je též známá pod pojmem „litigace s dopadem“, „litigace ve veřejném zájmu“ nebo „litigace testovacího případu“.

Jako příklad uvádíme dítě se zdravotním postižením, které je v ústavu vystaveno zneužívání, jako bohužel mnoho dalších dětí v podobné situaci v dané zemi. Strategická litigace v této oblasti napadne zneužívání jednoho konkrétního dítěte, avšak s vidinou ovlivnění nebo dosažení změny zákona nebo politiky (či její implementace), která je příčinou zneužívání, s cílem dosáhnout širšího dopadu daného případu.

Při rozhodování, jestli se vydat cestou strategické litigace, musí právní zástupce zvážit mnoho faktorů, kromě jiného například jaká změna je žádoucí, jestli je litigace nejvhodnější metodou k dosažení požadované změny, jak může litigace této změny dosáhnout, poměření možného rizika a výhod litigace a jaké zdroje a spoluúčast dalších osob je k tomuto zapotřebí. V tomto kontextu bude důležité zvážit i jiné zájmové skupiny, které mohou mít zájem na dané změně, a potenciální místa, kde najít klienty (např. univerzitní kliniky, poskytovatelé služeb, organizace poskytující podporu v rámci cílové skupiny, školení) (viz další diskuse níže v části „proces hledání klienta“).

⁴⁹ Více informací ke speciálním řízením najdete zde: <http://spinternet.ohchr.org/Layouts/SpecialProceduresInternet/ViewAllCountryMandates.aspx?Type=TM>.

Potenciální výhody strategické litigace zahrnují:

- **Dosažení precedentu:** Soudní rozhodnutí může stanovit rozsah závazků, které nejsou zatím uznány na národní nebo mezinárodní úrovni.
- **Inspirovat k novelizaci zákona:** Pravomoci soudů jsou v různých jurisdikcích odlišné, ale někde mohou soudy prohlásit právní úpravu za neústavní nebo nezákonnou, zrušit právní předpis, nařídit předběžné opatření k vyplnění mezery v zákoně, nebo požadovat od vlády napravení porušení práva prostřednictvím přijetí právní úpravy či její reformy.
- **Vymezení pole pro diskusi:** Strategická litigace může být základem pro vyjednávání nebo advokacii ve prospěch právní, politické nebo sociální změny, může pomoci vytvořit a ukázat lidskoprávní rovinu debaty o takové změně. Pozitivní i negativní soudní rozhodnutí se mohou stát klíčovými nástroji pro advokacii a mohou vám umožnit vyvinout tlak na politické hráče tak, aby přijali potřebné reformy.
- **Zajištění implementace existující právní úpravy:** V mnoha zemích nejsou zákony správně nebo vůbec prováděny až do doby, než jsou konkrétní případy rozhodovány soudy. Soudy pak mohou vynutit respektování právní úpravy veřejnými nebo soukromými osobami.
- **Veřejné mínění/vzdělávání:** Strategická litigace může pomoci zpopularizovat danou problematiku, zvýšit povědomí o marginalizovaných tématech, umožnit předat vaši vizi a vzkaz médiím, veřejnosti, politickým hráčům a soudcům. Upoutáním pozornosti na dané téma můžete podnítit lidi k větší organizovanosti.
- **Podpora obětí:** Strategická litigace může pomoci obětem pocítit moc a kontrolu nad svým osudem. Posiluje a propůjčuje důvěryhodnost jejich hlasům a poskytuje jim individuální nápravu. Pozitivní soudní rozhodnutí může inspirovat další oběti v domáhání se svých práv.
- **Mapování nespravedlnosti a porušování práv:** Strategická litigace mapuje utrpené nespravedlnosti. Může upozornit na nedostatky a předsudky právní praxe a řízení, které odepírají obětem přístup ke spravedlnosti.

Potenciální rizika strategické litigace jsou:

- **Zdlouhavost a nákladnost:** Strategická litigace může trvat roky a může být i poměrně nákladná. Obnáší také riziko, že soud nařídí oběti uhradit protistraně náklady řízení. I když právní zástupce případ vyhraje, jeho/její práce nekončí. Rozsudek musí být vykonán, aby došlo ke strategickému výsledku. To může vyžadovat, aby právní zástupce spolupracoval s orgány odpovědnými pro výkon rozsudků (např. Výborem ministrů Rady Evropy). I pokud je soudní rozhodnutí pro klienta pozitivní, může jít proti veřejnému mínění nebo vládní politice. Případ tak nemusí mít zamýšlený dopad a může vyžadovat další nelitigační advokační metody.
- **Vytvoření špatného precedentu:** Pokud je případ prohrán, výsledek může ještě posílit nežádoucí právní předpis nebo praxi.
- **Riziko újmy:** Protože děti jsou obzvláště zranitelné, právní zástupce musí vždy zvážit negativní dopad litigace na život klienta. Povaha litigace může znamenat pro dítě velkou zátěž s rizikem sekundární traumatizace v průběhu řízení, nepochopení rodiny a přátel, odvetu ze strany státních orgánů, žádnou garanci na individuální nápravu atd.

MDAC vypracovalo 10 kroků, které provádí právní zástupce a nevládní organizace procesem rozhodování se pro strategickou litigaci:

1. Stanovení celkového cíle a strategie pro zamýšlenou změnu
2. Vytvoření litigačního týmu

3. Vymezení kritérií pro výběr případu
4. Naplánování a realizace výběru klienta
5. Vytvoření plánu případu
6. Posouzení rizik
7. Vytvoření plánu podpory klienta
8. Shromáždění důkazů
9. Realizace litigace
10. Implementace rozsudku, včetně advokačních aktivit a navazující litigace

Jednotlivé kroky jsou rozpracovány níže:

1. Stanovení celkového cíle a strategie pro zamýšlenou změnu

Litigace bude strategická a bude mít reálný potenciál dosáhnout změny jen tehdy, pokud si na začátku stanovíme jasný cíl. K tomu by měli právníci ve spolupráci s dalšími zúčastněnými stranami co nej přesněji vyjádřit (1) problém, který by litigace měla řešit, (2) jaké jsou jeho příčiny, a (3) jaké změny jsou potřebné k vyřešení našeho problému.

Například:

- 1) **Problém:** institucionalizace dětí se zdravotním postižením;
- 2) **Příčiny:** diskriminace v přístupu ke komunitním službám;
- 3) **Potřebné změny:** změna politiky s cílem odstranit diskriminační bariéry (např. kritéria pro přijetí) a upřednostňování rozvoje dostupných služeb pro děti se zdravotním postižením.

Pro lepší pochopení problému by právníci měli zmapovat **zúčastněné strany** v dané oblasti. Ty by neměly zahrnovat jen obhájce dětí se zdravotním postižením, ale také poskytovatele služeb, rodiče a opatrovníky, tvůrce politik, soudce, právníky a obhájce z podobných oblastí, nebo organizace pracující v oblasti hospodářských, sociálních a kulturních práv, atd. Po identifikaci zúčastněných stran se společným zájmem by s nimi měli právníci úzce spolupracovat s cílem najít největší porušení a korespondující práva (problémy), zanalyzovat právní úpravu, politiky a praxi, které podporují tyto porušení (příčiny), a zamyslet se nad potřebnými změnami k jejich odstranění a zajištění ochrany práv dětí (potřebné změny). Problém by měl představovat porušování lidských práv, které se týká většího počtu osob.

Cílem, který si stanovíme, může být například:

- Vytvoření progresivní soudní rozhodovací praxe, která podporuje práva dětí se zdravotním postižením;
- Závazek implementovat právní úpravu, která není implementována vůbec nebo nedostatečně;
- Zrušení/novelizace právní úpravy, která je v rozporu s mezinárodními lidskoprávními standardy;
- Zajištění, že právní úprava bude interpretována v souladu s mezinárodními lidskoprávními standardy v oblasti práv dětí se zdravotním postižením;
- Vytvoření tlaku na změnu politiky nebo na sociální změnu;
- Zdokumentování porušení lidských práv dětí se zdravotním postižením.

Strategie pro zamýšlenou změnu vyžaduje analýzu nejefektivnější metody pro dosažení změny - nikdy to nebude jenom litigace, ale tato bude vždy doprovázena dodatečnými nástroji jako je například advokacie, komunikace a mediální kampaň, budování kapacit a/nebo výzkum. Vždy je zapotřebí zvážit potřebné zdroje, včetně lidských zdrojů, času, právního a místního výzkumu, substantivní expertízy, advokačních materiálů, financování,

času na cestování a náklady, tlumočení/překlad. Mělo by být také stanoveno určité měřítko, vůči kterému pak budeme moci měřit pokrok. Například dosažení pozitivního soudního rozhodnutí může být takovým měřítkem, ale změnu lze měřit i prostřednictvím následujících hledisek:

- Probíhající proces změny určité politiky;
- Politická a společenská diskuse, advokacie, nebo informační kampaň, která ukáže míru zájmu o dané téma;
- Zájem médií o případ, včetně médií sociálních;
- Počet odkazů na soudní rozhodnutí v judikatuře jiných soudů;
- Vliv na diplomatické a mezivládní procesy a odkazy mezinárodních orgánů;
- Počet odkazů na dané téma u akademiků a dalších.

Nakonec je potřeba zvážit rizika celkové strategie a připravit se na ně (viz níže).

2. Vytvoření litigačního týmu

Je dobré vytvořit tým, který dokáže maximalizovat dopad využitím svých schopností a expertízy každého jednotlivého člena. Je důležité, aby právníci uznali, že nejlepší strategické výsledky mohou být dosaženy ve spolupráci s dalšími experty. Ideálně by měly tým tvořit následující osoby: místní právník se zaměřením na lidská práva, místní nevládní organizace, mezinárodní advokátní kancelář, mezinárodní právní a další experti, mezinárodní nevládní organizace (jako MDAC).

- Místní právník je odpovědný za domácí litigaci, včetně nalezení okruhu potenciálních klientů, postupuje podle pokynů a hledá svědky.
- Místní nevládní organizace informuje potenciální klienty, pomáhá právníkovi v kontaktu s klienty a ve vytvoření důvěry, pomáhá s přístupem do institucí, poskytuje klientům neprávní podporu.
- Mezinárodní advokátní kancelář pomáhá s výzkumem, přípravou podání a právní argumentací.
- Mezinárodní expert a národní lidskoprávní instituce⁵⁰ mohou podávat *amicus curiae* a poskytnout materiály k informacím o případu na mezinárodní úrovni.
- Mezinárodní nevládní organizace může pomoci s formulací strategických problémů, může podpořit mezinárodní advokacii, oslovit mezinárodní experty, doplnit právní podání a monitorovat dlouhodobý dopad případu.

3. Vymezení kritérií pro výběr případu

Vymezte si kritéria, které budete používat při výběru případu. Jako příklad uvádíme kritéria MDAC:

Síla

- Máme k dispozici silné důkazy na podporu případu?
- Jaké procesní překážky mohou nastat v průběhu litigace a jak na ně budeme reagovat, např. promlčení, otázka aktivní legitimace, otázka jurisdikce, apod.?

Potenciál

- Reprezentuje případ širší problém týkající se více osob, které by mohly mít prospěch z pozitivního výsledku?

⁵⁰ Některé národní lidskoprávní instituce mají také pravomoc projednávat individuální stížnosti a je dobré na ně myslet při výběru fóra.

- Proč je důležité začít litigaci tohoto problému právě teď?
- Proč je litigace ta pravá metoda (spíše než advokacie nebo osvěta)?
- Je případ srozumitelný pro média a laickou veřejnost?

Přidaná hodnota

- Jakou přidanou hodnotu má expertíza litigačního týmu na potenciální argumentaci?
- Jakou podporu může tým nabídnout ve stanovení litigační strategie, včetně advokačních aktivit, komunikaci s médii a dalších záležitostech?

Relevance

- Jaké cíle případ podporuje a jak dobře?

Zdroje

- Které nevládní nebo jiné organizace již vykonávají advokacii, budování kapacit, výzkum, osvětu nebo jiné aktivity v této problematice v dané zemi? Jakou podporu by mohly nabídnout?
- Jakou roli mohou sehrát *pro bono* právníci a mezinárodní advokátní kanceláře při podpoře případu?

Etické úvahy

- Je pravděpodobné, že klient bude nést v průběhu litigace negativní následky (např. pokud žije v instituci) a pokud ano, jak je můžeme omezit?
- Do jaké míry mohou právní zájmy klienta kolidovat se strategickým zájmem právníka/organizace na případu?

Tyto otázky můžeme zodpovědět následovně:

- podrobnou analýzou dostupných důkazů;
- rozhovorem s klientem, institucí, přáteli, rodinou, opatrovníkem a dalšími relevantními stranami, abychom zjistili, jaké další důkazy mohou být k dispozici;
- zamyšlením se v rámci litigačního týmu nad důkazy, procesními problémy, které mohou nastat, a mechanismy výkonu rozhodnutí;
- spoluprací s důvěryhodnou podpůrnou osobou a/nebo použitím technik přátelských pro děti a osoby se zdravotním postižením. Rozhovorem s klienty s cílem získat informace, např. Jejich očekávání, zajištění informovaného souhlasu, vysvětlení průběhu soudního řízení, zjištění detailů porušení, atd.;
- zamyšlením se s ostatními zúčastněnými stranami nad rozsahem problému a důvody, proč je litigace nezbytná a vhodná;
- mít k dispozici konkrétní formulář případu k vyplnění.

4. Plánování a realizace rozhodování při výběru klienta

I když některé právní řády umožňují, aby litigaci zahájila nevládní organizace nebo právník bez konkrétního klienta v případech dotýkajících se porušování lidských práv, ústavního práva nebo otázek zvláštního veřejného významu, má litigace ve jméno konkrétního klienta mnohem větší potenciál dosáhnout požadovaného cíle. Stejně tak je nutné si nejdříve stanovit cíl a až následně hledat klienta(y), v opačném případě riskujete, že nebudete mít dostatečně silný cíl, fakta nebo důkazy, což by mohlo ohrozit výsledek nebo dopad.

Právníci, kteří prosazují strategickou litigaci, budou muset aktivně hledat klienty, kteří budou chtít litigovat svůj případ, kteří mají silné důkazy, a jejichž příběhy odrážejí porušení, proti kterým chceme litigaci namířit. Je více způsobů jak klienty najít:

- Doporučení nevládních organizací;
- Doporučení organizací zaměřených na podporu osob;

- Doporučení poskytovatelů služeb jakou jsou školy, pobytové instituce, sociální pracovníci, psychiatři a psychologové;
- Doporučení od organizací poskytujících právní pomoc, včetně právnícké obce, advokátních kanceláří nebo univerzitních právních klinik;
- Návštěva míst, kde potenciální klienti žijí nebo tráví čas, např. monitorování institucí pro děti;
- Propojení existujícího výzkumu, budování kapacit a dalších projektů, např. těch podporujících linky důvěry;
- Školící programy a kulaté stoly pro skupiny potenciálních klientů a jejich rodiny;
- Setkání nebo konference s advokáty.

Když najdeme potenciálního klienta, aplikujeme kritéria pro výběr případu, abychom zjistili, jestli je případ vhodný pro strategickou litigaci.

Litigace práv dítěte musí být vždy v jeho nejlepším zájmu, to znamená, že je zapotřebí pozorně vyslechnout dítě a každého relevantního pečovatele, opatrovníka, člena rodiny atd., abychom pochopili okolnosti týkající se případu dítěte a všechna rizika, která pro dítě může litigace znamenat, a zvážili a vyhodnotili potenciální kroky ke zmírnění negativních dopadů na dítě. Vůle dítěte a jeho přání musí být stanoveny v souladu s jeho právem na účast při přijímání rozhodnutí, které se ho týkají, a s ohledem na jeho schopnosti (článek 12 CRC). Právníci musí také dodržovat místní a vnitrostátní etické kodexy. Dítě (a jeho/její rodina) musí být poučeni, že jejich případ bude litigován s cílem dosáhnout strategického cíle, stejně jako jejich vlastního individuálního cíle, a musí dát k tomuto výslovný souhlas.

5. Vytvoření plánu případu

Plán případu by měl obsahovat minimálně následující:

- výběr fóra – právníci by měli vybrat nejlepší fórum k dosažení nápravy a zajištění, aby mezinárodní právní cesty zůstaly dostupné;
- vyčerpání opravných prostředků;
- dostupné opravné prostředky;
- potřebné důkazy a jak je najít nebo vytvořit;
- ve kterých oblastech může být přínosem dodatečná expertíza (např. prvky mezinárodního práva nebo expertíza ve specifické oblasti jako např. vzdělávání, práva dětí, bydlení, mučení);
- jací svědci budou zapotřebí;
- jaké lidské a finanční zdroje budou potřebné a jak je zabezpečit;
- jestli bude nutná následná litigace na implementaci rozsudku a/nebo dosažení celkového cíle, např. jestli občanskoprávní litigace může být zahájena až po skončení trestního řízení nebo jestli je potřeba litigací nejdříve dosáhnout deklaraci porušení práva orgánem pro rovné zacházení a až následně podat občanskoprávní žalobu.

6. Posouzení rizik

Zamyšlení se nad možnými riziky v rámci litigačního týmu a jejich zachycení na papíře je jedním z nejdůležitějších kroků strategické litigace. Tato rizika se netýkají pouze individuálního případu, ale dosažení většího strategického cíle. Je vždy užitečné vedle litigační strategie sestavit též plán managementu rizik. Identifikujte a zdokumentujte běžně předvídatelná rizika každého aspektu strategie způsobem tak, aby jste je mohli monitorovat a aktualizovat v průběhu litigace. Určete si opatření, které podniknete, abyste limitovali pravděpodobnost každého rizika nebo zmírnili jeho následky, jestli k nim dojde. Mezi relevantní kategorie rizik patří:

1) Související s klientem

- únava z litigace/odstoupení klienta od litigace;
- vysoké nároky na podporu;
- konflikt mezi individuálními a strategickými zájmy;
- smrt klienta;
- změna duševního zdraví klienta, sociálních nebo jiných okolností;
- odvěta/zastrašování.

2) Právní

- změna předchozích rozhodnutí;
- vytvoření špatného precedentu;
- nedosažení mezinárodních standardů;
- procesní odmítnutí případu;
- povinnost nahradit náklady řízení protistraně.

3) Strategické

- reputace;
- nedostatek zdrojů;
- konflikty zainteresovaných stran;
- výpadek v poskytování služeb pro uživatele (předpokládatelné negativní důsledky litigace), (např. uzavření instituce bez poskytnutí alternativy pro její stávající obyvatele);
- politické/legislativní;
- nevykonání rozsudku (omezený strategický dopad, změna právní úpravy následkem litigace, úzká interpretace rozsudku).

7. Vytvoření plánu podpory klienta

Pokud budete zastupovat dítě se zdravotním postižením, je velmi pravděpodobné, že toto dítě bude obzvláště zranitelné ve vztahu k zneužívání a vykořisťování, nebo že bylo nějakou dobu bez podpory. I když není úlohou právníka poskytovat neprávní pomoc, je velmi důležité, aby dítěti právník poskytl informace, kde najít pomoc, kterou potřebuje. Právník musí identifikovat potřeby dítěte, probrat je s dítětem, stanovit plán podpory a monitorovat a aktualizovat jej, pokud to bude potřebné. Péče a podpora klienta bude mít dopad na výsledek litigace.

8. Shromáždění důkazů

Shromážděte důkazy a podpůrnou dokumentaci. To může vyžadovat návštěvu a vyfotografování míst, kde došlo k porušení, vyloučení osob, podání žádostí o přístup k dokumentaci a počítačovým záznamům, nebo podání žádosti o přístup k informacím. Jako příklady důkazního materiálu uvádíme:

- zdravotní záznamy nebo vzdělávací záznamy/posouzení;
- fotografie instituce a podmínky v ní;
- zprávy nezávislých institucí;
- digitální důkazy (emailová korespondence, historie prohlížení internetu, apod.)
- statistické důkazy (mohou být nezbytné v diskriminačních případech);
- situační testování;
- svědectví obětí; a/nebo
- svědectví dalších svědků (rodiny, jiných dětí v podobné situaci, zaměstnanců instituce, učitelů, podpůrných pracovníků);
- jakýkoliv jiný důkazní materiál vhodný pro danou situaci.

9. Realizace litigace

Prostudujte, napište a upravte podání a pak přílohy, koordinujte vše s litigačním týmem. Možná budete podávat více stížností, pokud se nabízí více než jeden právní nebo kvaziprávní prostředek zjednání nápravy, např. trestní, civilní nebo správní žaloba. Právník by měl také zvážit, jestli nepožádat některou instituci či organizaci o *amicus curiae*, který by soudu poskytl dodatečnou expertízu. Dejte pozor, abyste vyčerpali opravné prostředky předtím, než podáte stížnost k mezinárodnímu orgánu. V průběhu litigace úzce spolupracujte s kolegy odpovědnými za advokacii a komunikaci.

10. Implementace rozsudku, včetně advokačních aktivit a navazující litigace

I když litigace konečným rozhodnutím v podstatě končí, boj za uznání práva obvykle ještě není u konce. Po vynesení rozsudku je potřebné podniknout další kroky, abychom zajistili, že rozhodnutí je implementováno a cíl dosažen. Tyto kroky mohou zahrnovat: dodatečnou litigaci, advokační aktivity za reformu politiky nebo právní úpravy, osvětu, budování kapacit a mediální strategii.

1) Navazující litigace

V některých případech se doporučuje po úspěšném uzavření jednoho případu iniciovat další navazující litigaci. Ta se může týkat toho samého klienta s cílem upevnit jeho pozici nebo rozšířit nárok, nebo jako další krok k tomu, aby mohl užívat svých práv. Například pokud v první fázi litigace byl klient propuštěn z instituce a bylo mu umožněno žít v komunitě, ale nebyla mu poskytnuta komunitní služba, dalším krokem by byla litigace cílená na poskytnutí dané služby.

V jiných případech může být navazující litigace nezbytná pro potvrzení a posílení nároku prvního klienta nebo zajištění širších a systematických řešení. Například pokud byl v jednom případě dosažen příznivý precedent, individuální náprava byla docílena jen u jednoho konkrétního klienta. Pokud ale existuje větší množství osob v podobné situaci, navazující litigace může upozornit tvůrce politik na rozsah problému a iniciovat systémové změny.

2) Advokační aktivity za reformu politiky nebo právní úpravy

Litigace bude strategická jenom v takovém případě, pokud jí doprovází adekvátní advokační a politická opatření. Advokacie může mít formu různých příspěvků do diskuze na národní nebo mezinárodní úrovni, organizace kampaní, protestů nebo jiných způsobů, které přitáhnou pozornost relevantních zainteresovaných stran, včetně klíčových státních orgánů. Tyto aktivity musí být specificky upravené pro kontext případu a musí být koordinované s litigací. S advokačními aktivitami lze začít kdykoliv v průběhu litigace, ale největší roli sehrávají na jejím konci. Není přítom vždy nutně zapotřebí, aby výsledkem litigace bylo konstatování porušení práva.

Nicméně jsou advokační aktivity do jisté míry vždy závislé na úspěšnosti litigace. Pokud je litigace úspěšná, je zapotřebí o jejím výsledku informovat veřejnost a podniknout další advokační aktivity s cílem vytvořit tlak na státní orgány, aby přijaly potřebné reformy. Můžete přitom argumentovat možností (nebo výhružkou) další litigace, abyste dosáhli širší reformy a nejenom částečných řešení. Například pokud tisíce dětí navštěvují speciální a neinkluzivní školy, stát může přijít s celou řadou různých výmluv pro udržení statusu quo, který je zjevně v rozporu se CRPD. Výsledkem litigace může být přijetí dítěte do běžné školy, ale tato litigace je pro stát nákladná. Ve většině jurisdikcí je totiž neúspěšná strana (tudíž stát) povinna proplatit protistraně (tedy dítěti) náklady řízení a někdy může soud nařídít také náhradu způsobené nemajetkové újmy. Tyto náklady mohou být zanedbatelné při jednom

případě, ale pokud se vynásobí počtem dětí ve speciálních školách, argument pro inkluzivní vzdělávání se stane finančně měřitelným a může být použit pro advokacii za změny ve vzdělávacím systému.

Neúspěšná litigace může na druhé straně poukázat na mezeru v systému, který selhává v poskytování ochrany pro nejzranitelnější osoby, a to, že děti se zdravotním postižením nedosáhnou na ochranu navzdory garancím na mezinárodní úrovni, může přitáhnout pozornost státních orgánů.

3) Osvěta a budování kapacit

Média obecně moc nezajímá téma práv dětí se zdravotním postižením. Zajímavá pro ně ale může být bitva Davida s Goliášem. Média obvykle reagují na situaci, kdy slabší strana zažaluje silnější u soudu. Úhel pohledu se může lišit v závislosti od úspěšnosti litigace, ale otázka Davida a Goliáše je vždy důležitá.

Současně můžeme podpořit lidská práva prostřednictvím programů na budování kapacit, obzvláště v návaznosti na úspěšnou litigaci. Cílem těchto programů mohou být například tvůrci práva a politik, poskytovatelé služeb, soudci, soudní úředníci, právníci apod.

Nakonec dva příklady strategické litigace:

- *MDAC proti Bulharsku*: MDAC podalo kolektivní stížnost proti Bulharsku k Evropskému výboru pro sociální práva s tvrzením, že bulharská vláda selhává v poskytování vzdělání pro 3,000 dětí se zdravotním postižením. Výbor dal MDAC za pravdu a popsal snahy bulharské vlády v oblasti vzdělávání dětí se zdravotním postižením jako „zjevně nedostatečné“.
Dopad: Bulharská vláda přijala reformu a uzavřela několik institucí, kde dětem nebylo poskytováno vzdělávání.
- *V. I. (Moldavsko)*: V.I., chlapec s lehkým duševním postižením, byl svěřen do péče svého strýce poté, co byl ve věku 5 let svědkem vraždy své matky otcem. Když mu bylo 12 let, strýc o něj odmítl dále pečovat a nechal jej hospitalizovat v psychiatrické nemocnici. V průběhu pobytu v nemocnici neměl žádný kontakt s úřady na ochranu dětí, členy rodiny nebo právníky. V.I. byl jednou za trest na dva měsíce umístěn v části pro dospělé pacienty s těžkým duševním postižením, kde byl dvakrát napaden. Následkem toho se v noci bál usnout, úplně ztratil chuť k jídlu a začal mít sebevražedné myšlenky. Případ se dostal do pozornosti partnerské organizaci MDAC v Moldavsku přes veřejného ochránce práv.
Cíl litigace (probíhá): Zajistit nápravu pro V.I. a dovést trestní a/nebo občanskoprávní odpovědnost za mučení v psychiatrické nemocnici, stejně jako vyvodit odpovědnost místních státních orgánů za pochybení při dohledu a prevenci těchto činů.